

JAAN KROSS

Pöördtoolitund

Könnte man Geschichte schreiben, wie sie ist!

Koidula

Iso — nüüd pean mina ikkagi võtma paberi ja sule ja kirjutama.

Eeeh... Need asjad juhtusid ju viiekümne või kuuekümne aasta eest (mõtelda — meil on praegu juba tuhat üheksasada kolmkümmend...). Mispärast sunnitakse mind veel nendes asjades sorima! Mis tähendab sorima?! Ei mingit sorimist! Ei mingil juhul — selle noorhärja meeleheaks! Kuidas oli tema häbemata nimi...? Jälle on minu prillid rasvased ja Annette ei ole seemisnahka minu kirjapressi juurde valmis pannud. Ja nüüd peab üks silmatohter taskurätikuga... Hhhh, hhhh... Vaevalt selgemad... See on muidugi *conjunctivitis*. Esimese lume aegne. Aga suurel määral ka võrkkile skleroos. Ka skleroos. Kuidas oli tema nimi...? P a l m... Pole kuulnud. Noh — eine Siegespalme — пальма победы — võidupalmi ei saa sellel härral mitte sellest tema kirjatükist võrsuma! Ei!

Niisiis:

Lugu peetud härra...

Mina, Johann Woldemar Jannseni veel elus olev poeg, kes ma oma isa ausa rahvatöö peale uhke olen, ei saa kõrge vanaduse ja haiguse pärast enam kõiksuguste inimeste vastu oma perekonna nime ja au kaitset sulge kätte haarata. Aga kui Teie sõandate kinnitada, et Carl Robert Jakobson olevat t e a d n u d, ja koguni isa Jannseni lapsed olevat t e a d n u d, et isa Jannsen on rüütelkonnalt tuhandeid rublasid raha saanud ja selle eest pidanud «Eesti Postimeest» sakslaste vaimus toimetama, siis tahan mina Teilt ometi küsida, k u s t o l e t e Teie selle teadmise võtnud — Fragezeichen! Ausrufungszeichen!

Nii. Jah. Siiamaani ei tee allakirjutamine mulle kõige vähematki raskust. Edasi.

Aga Teie autoriteedi Jakobsoni kohta ei taha ma muud kui meelde tuletada... meelde tuletada, mis üks tema omaaegseid suuremaid austajaid... Au-gust Kitzberg — August Kitz-berg tema kohta on kirjutatud. Mina tsiteerin:

«Jakobson suri oma au ja hiilguse suhtes õigel ajal; kui ta kauemini oleks elanud, tema päike oleks tuhmunud. Nõnda on kõikide meie juhtivate vaimudega olnud ja saab veel edaspidi olema; meis kõikides on veel liialt palju orja verd ja kadedust üksteise vastu, meie ei oska ühel meelel olla ja üksteise halba üles kaaluda hääga, upume ära arvustusse ja mahakiskumisse.»

Siiamaale — jah... Aga edasi...?

Mõnus tükk ikkagi — see niisugune pöörlev kirjutuslauatool: istud laua taga, kirjutad — ei saa, lükkad natuke pihuga, kriuks — istud klaveri taga... mängid...

... Kas see härra Võidupalm üleüldse teab, kes meie, Jannsenid, olime?! Ah?

Kas see härra teab, et meie isa oli eesti rahva seas esimese suure ajalehe asutaja? Teab. Aga kas ta teab, mis esimene suur ajaleht ühele rahvale tähendab? Et üks rahvas sünnib oma esimesest tõelisest ajalehest? Teab? Ei tea! Et üks rahvas jääb kauaks-kauaks ajaks — võib-olla jääb üleüldse — seda nägu, nagu on tema esimene suur leht! Kas ta teab, et meie isa oli... nii kui lai virdav toobritäis hapuka maalõhnaga elurõõmu ja head tahet ja tegelikku vaimu? Ei tea! Ja missugune humoriga? Kas see härra teab, et kõik need sakslaste kuulsad Spassvogelid on tema kõrval — kuiv puru?! Ja Lydia?! Kas Lydia oli kõige suurem laulik, kes iiales selle rahva seast on sündinud?! Oli. Noh, seda see härra arvatavasti teab. Aga Harry? Kas see härra teab, et Harry oli neljakümne aasta eest üks Euroopa ajakirjanduse kõige säravam pea?! Ei, sellest pole sel härral muidugi aimu! Jannsenite au porisse tallama on ta mees! Aga mida vanad auväärt härrad Budapestis ja Berliinis tänini Harryst kõnelevad, seda ta ei küsi! Ja Eugenie — kas polnud ka tema mitte üks oma aja kõige vaimukamaid naisi, vähemasti siin maal?! Sest eks pärinud tema poeg Elmar oma vaimuannetest poole (kui mitte rohkem) oma ema käest! Või valiti see poeg siis asjata kümne väljamaa teadusliku seltsi liikmeks ja Varssavi ja Rostovi ülikooli professoriks?! Aga missuguses ülikoolis on härra Palm oma võidupalmid saanud?! Ah?

... Mina olin muidugi kõige väiksem mees Jannsenite seas... Isa oli — energia, töö, laul, nali — kavalus ka! — mahl, pärm, sool... Lydia oli — muusika ja esprii! Muusika ja esprii niisuguses kontsentratsioonis, nagu oleks selsinasel matsirahval kes teab kui vana kultuur! Ja nagu oleks kolmveerand kõigist ta õitest õitsenud selle ühe tüdruku puu peal... Ja Harry oli ka — ka midagi erilist. Kahtlemata. Punktirillised assotsiatsioonid, seosed, analoogiad. Kontinentaalne pilk. (Püsimatus, rabedus, seda küll.) Aga missugune elekter, missugune *charme*... Isa oli selle rahva natuur, Lydia ja Harry olid tema kultuur — minule ei jäänud enam palju üle... Nojah: *doctor medicinae*, oftalmoloog, kirurg... aga niisuguseid on sadade viisi... Muidugi, härra Palm võiks teada: ma jõudsin kolme tsaari all ikkagi kolleegiuminõunikuks välja. Ja siin selles härra Tõnissoni vabariigis on mind sanitaarkoloneliks ülendatud. Kuigi needsamad sinimustvalgete lintidega Eesti Üliõpilaste Seltsi noored molkused (kellest ma tõtt öelda pärast oma tsensoriaastaide eemale olen jäänud...), kuigi needsamased, jah... Noh, kui ma siin olen juba vaimus härra Palmiga vestlema hakanud, ei pea tal mulje jääma, nagu tahaksin ma midagi varjata: kui ma mullu pärast esimese mai paraadi vaatamist pikkamööda Aia tänavast üles

läksin ja «Vanemuise» nurga juures seisatasin ja mõtlesin, et see uhke maja ju ka üks minu isa lapsi on, siis tuli sealt kõrtsi poolt uksest kaks sinimustvalge tekliga tudengit välja (esimese mai puhul olid neil teklid peas ja näod õhetasid neil ees ja vurru-udemed olid neil vast-rüübatud õllest vahused), ja nad vaatasid mu sinelit ja õlakuppusid, ja ma kuulsin, kuidas üks küsis teiselt:

«Mis kolonelin ä s s e e niisugune on ...?»

Ja ma kuulsin ka päris selgesti, mis teine tudeng vastas. Sest kuigi minu *cataracta* üsna tugev on, pole mul *presbyakusist* õnneks veel suurt märgata. Ja see, mis teine tudeng vastas, lepitas mu ka esimesega peaaegu et ära. Sest teine ütles:

«Tssst! See on ju papa Jannsen ...»

Täpselt nagu isa kohta öeldi ...

Jah.

Kas härra Palm teab, et papa Jannsen — isa Jannsen, tähendab — oleks võinud sellele rahvale üldse tagumiku keerata? Teab? Sest kui sul mõisajuustniku tütar naiseks oli, pealegi sündinud Fräulein Emilie Koch, palun väga, ja sul enesel tont teab kust võetud, aga absoluutselt veatu saksa keel suus — Herr Johann Woldemar Jannsen — bitte schön — mitte matside köster ja lehepapa, vaid lugupeetud konsistoriaal- või kameraalametnik või ükskõik kes — ja kõige soliidsemate ringkondade liige ... Igatahes. Aga miks ei läinud isa Jannsen seda teed? Ah? Ma ütlen teile: oma suurest puhtast a u s a s t maamehesüdamest ei teinud tema seda! Jaa! Aga nüüd tuleb härra Palm seletama, et ...

Nojah. Aga ...

Aga kes peab siis veel meie isa au eest võitlema, kui mina selles asjas loiuks jään?! Mina olen ju tema viimane laps. Ainult minu suu on veel sellest hallist lainest väljas. Mina pean igal juhul tema eest võitlema. Viimseni. Ja ka siis, kui me kõik veel paadis istuksime ... rohelises lameda põhjaga paadis ... pühapäeva õhtul ... Pärnu jõe peal, vana Siimu silla juures kõrkjakalda kohal ... ikkagi peaksin mina tema eest võitlema — m i n a — selle kohutava võla pärast, mis mul isa ees on. Millest härra Palm midagi ei tea. Millest härra Palm iial ei pea teada saama. Kuuskümmend aastat on see mind rõhunud. (Ei — viiskümmend, õiguse poolest. Ükskõik.) Sest tugevamad mehed kui mina on kergemast taagast küüru jäänud. Ja iga kord, kui see kõik mulle uuesti meelde tuleb, käib mul *testes'*est õõnes valuhoog läbi nagu koledate asjade nägemisel. Siinamaani. Kuigi ma selle sähvatuse vastu muidu oma arstistöö tõttu olen tuimaks jäänud. Nii et ma seda isegi siis peaaegu kunagi ei tundnud, kui ma üheksateistkümnendal aastal Juhkentalis kuulihaavades päid ja väljajooksnud silmi tohterdasin.

Ei-ei, ma ei taha hoopiski mitte ütelda, et mu noorus ja lapsepõlv oleksid õnnetud olnud. Vastupidi. See oli üks õieti rõõmus aeg. Eriti veel Pärnus. Kuigi meie olime seal *die Überflüssigen*. Nojah, saksa poisid hüüdsid ju Ülejõe omi kalambuuriga *die Überflüssigen* ... Ja elukoha järgi käisime meie kõik nende viimaste hulka, kuigi me oma koo-

lide järgi päris-pernauerid olime. Isegi mina, «pesakikas», käisin linna-gümnaasiumi ettevalmistusklassides, mitte kodus, papa alevikoolis, — ja Lydia püüdis mulle prantsuse keelt õpetada... seal, meie vanas söögitoas, klassiruumi kõrval... Vahetundide ajal kippus koolilaste sumin teispoole seina lärmiks kasvama ja köögiukse kõrval löksutas Leena ilmast ilma kangaspuid, sest poeriie oli suurele perele ometi liiga kallis. Mõnikord mängis papa seal koolilastele orelit... Ja Lydia õpetas mulle prantsuse keelt:

J'aime mon père, j'aime ma mère, j'aime mes frères, j'aime mes soeurs. Tu aimes ton père, tu aimes ta mère, tu aimes tes frères, tu aimes tes soeurs...

«Aga Eugenikene! Mispärast sina aknast välja vaata, kui ma sind õpetan? Millal õpid sina niimoodi selle keele ära?! Aga prantsuse keelt peab üks haritud mees siin maal kindlasti oskama — peale saksa keele. Ja eesti keele muidugi mõista — kui tema niisugusest perekonnast on nagu sina. Ma ütlen: ära vahi neid pääsukesti! Korda minu järel: *Je vole, tu voles, il vole, elle vole, nous volons, vous volez, ils volent, elles volent...*»

Jah, seda sõna õpetas ta mulle, ma mäletan, kui ma pääsukesti vahtisin... Just seda sõna — nagu oleks kurat ise selle välja valinud... Oh, k i v i g a tahaksin ma seda vastikut vanatüdrukut visata (ekseemist, millega Issand teda karistas, ei olnud talle tõesti küllalt) selle jõleda jutu eest, mille ta liikvele laskis, et Lydia, meie armas Lyduša, olgu küll mõnikord kui ekstsentriline tahes, aga tuliaus Lyduša olevat olnud... k l e p t o m a a n! Ja kiviga visata seda saadikuprouat, kes selle jutu kirjanduslikuks kõmuks ülendas... Aga mida võib üks armetu paiukil vanamees oma perekonna au kaitseks teha...! Ei ulata minu kivid ühe hauda ega teise jaanalinnusulgede ja hoovkonnaslepini... Jah, mis loeb selle laimujutu kõrval kõik ülistuste pillerkaar, mis see proua meie Lydia ümber kokku on keerutanud. Ikkagi — laimatud, laimatud, laimatud... Aga ometi sülitän mina selle peale kõrges kaares ptüi! ptüi! ptüi! (Elupäevad pole ma enne midagi niisugust teinud.) Mina sülitän selle peale, sest n õ n d a rumal jutt pole tõesti rohkemat vihastamist väärt!

Aga mis saan mina meie õnnetu isa kaitseks ette võtta?

Seda Abti romanssi mängisin ma meie esimestel Tartu-aastatel... Meil oli ju ikkagi juba meie Lodja tänava korteris klaver ka. Seal suurte kuldvuntsidega kullaseppmeister Hermann majas... Ja mina ei olnud veel üksteist täis... ja suvehommikuti, kui ma üles ärkasin ja aken lahti oli — vend Julius oli ju siis veel elus ja turnis igal hommikul ja Harry õpetas meid lahtise aknaga magama —, siis tõi tuul üle tõrvatud katuste jõemuda ja kaislate ja laia vee lõhnu ja turuplatsi kauget kumu... Jah, ma olin kümneaastane poiss, kui ma pealt nägin, i s e

pealt nägin, härra Palm, missugune mees meie isa oma südames õigupoolest oli...

Ma tundsin ükspäev lihtsalt nahaga, et midagi oli korrast ära. Ja küllap ma panin siis ka tähele, et isa ja Lydia omavahel millestki ärevalt ja poolsalaja kõnelesid. Ja et Lydia pärast lõunat paaril korral kodust välja ruttas ja tagasi tulles isale mingisugustest meestest seletas, kes oma vankritega turuplatsi veeres jõe kaldal leeris pidid olema. Minu pärimised tõrjus Lydia tagasi ja isa käskis mul vait olla. Ja seda uudishimulikumaks mina läksin. Ja siis ma otsustasin ise järele vaadata, mis seal turuplatsi veeres lahti on. Soe septembrilõpu öhtu oli. Ja hämarus oli juba käes. Ma lippasin turuplatsile ja nägin: jõe ääres oli tõesti mitukümmend talumehevankrit, mida seal muidu sel kellaajal enam kunagi näha polnud. Hobused olid rakkest lahti võetud ja kaldal vanade pajukõntide külge seotud ja krõmpsutasid rahumeeli kaeru. Mehed istusid sealsamas kolme-nelja lõkketule ümber koos ja kartulid küpsesid tules. Muidu polnud ümberringi mitte kedagi näha, ainult paar linnavahiti kõndis mööda Uueturu tänavat ligemale ja teine paar jalutas omavahel juttu puhudes Kivisilla poole. Ja just siis, kui ma üle platsi lippasin ja lõkketulede vahele jõudsin, sõitis kaks vankrit Ülejõe poolt võrinal üle silla ja pööras turuplatsile ning sealt jõe äärde lõkete juurde:

«Tere, külamehed... äää... jo te iki need saadikud olete siin?»

«Tsss... Meie nehh. Aga ää sest na valju kuuluta. Kust mehed?»

«Laiuselt...»

«Meie oleme Põltsamaa omad... Nojah, eks passid ole teil nõnnasama mõisapolitseist tasku antud nagu meilgi?»

«Nõnna nehh.»

«Aga siin luusib neid repsnikuid ja vartaleid nii tihedasti ringi, et parem moka maas pidada.»

«Milla see laev pidi minema? Ja kustkohast?»

«Ommuku kella seitsma aal. Seesama aururuus, mis seal silla ääres nosiseb.»

«Sealt pidi Peterburi veel oma kakssada versta olema...»

«Asi see kakssada versta ära pole, kui ta iki muidu õnneks läheb...»

Rohkem ma ei kuulnud. Ma ruttasin koju tagasi. Kui ma Uueturu tänavasse sisse pöörasin, tuli mulle jälle paar linnavahiti vastu, ja üsna meie maja kohal paistsid ühe aida tänavapoolsest lakaluugist neljad või viied soldatisaapad. Öösel ärkasin ma kahel korral selle peale, et isa kõrvaltoas kobistas. Ma hiilisin ukse taha ja piilusin tuppa: isa oli väikese treppredeli jõe poole avaneva akna alla seadnud, seisis täies riides redelil ja vaatas välja. Kui ta ära läks ja redeli sinna jättis, ronisin ma öösärgis üles ja vahtisin ka, aga ei näinud muud kui pimedust ja vastasmaja katuseharja. Siis tassisin ma köögist tühja pliidipuude kasti tuppa ja upitasin treppredeli otsa. Kui ma kasti peal kikivarvule tõusin, nägin ma vastasmaja katuse kohal jõe ääres põleva lõkke kuma. Hommikul kella kuue ajal kuulsin ma, kuidas Lydia isaga kõrvaltoas sosistas:

«Ja mis õigus politseil selleks on?! Mehed tahavad ju riigivalitsuse jutule! Kas seda siis ei tohi?!»

«Narr laps! Nad tahavad ju mõisnikkude peale kaevata. Teoorjuse ja ihunuhtluse ja muu vägivalda pärast.»

«Ja millal peab — see sündima?»

«Kella seitsme ajal. Kui kõik on laeva peale läinud.»

«Kust sa tead?»

«Politseimeistri kantseleist.»

«Ja kes peab seda tegema?»

«Jõe ääres majahoovides on kaks roodu soldateid varjul.»

«Ja sina — sa lähed ikkagi...?»

«Keegi peab minema.»

«Aga kui mina läheksin sinu asemel?»

«Sind, plikakest, nad ei usuks.»

Minuti pärast kuulsin ma, kuidas isa toast välja läks ja maja tänava-poolne uks kääksatas. Mul olid juba riided seljas ja poolsaapad paljaste jalgade otsas. Ma lippasin tagauksest ja hoovivärvast välja ja nägin läbi hahetuse ja paksu hommikuse udu: isa sammus tihedasti maja-seinte ligi hoides alla jõe poole. Ma läksin talle natukese maa tagant järele. Mööda Lodja tänavat loivas kolm või neli meest niisamuti jõe poole. Ma kuulsin selgesti nende astumist ja aimasin ka nende varjud pimedahämus ära. Ja ma oleksin võinud kihla vedada, et need olid jälle linnavahid. Ma tõmbusin kivist kuulutuselba taha, mis otsekui sel-leks tarbeks trotuaari veerel seisis, ja isa, eespool, paistis majaseina sisse ära sulavat. Kui linnavahid möödas olid, nägin ma, kuidas isa jälle müüri küljest lahti tuli ja mööda seinaveert edasi libises. Ma püsisin tal kannul ja tegin tema järel pooltiiru ümber turuplatsi... Ma lugesin kodus parajasti selle, noh, selle ameeriklase «Lederstrumpf» ja mulle oli otsekohe klaar: isa tahtis maameeste leerile jõekallast mööda lähe-neda — seal oli udu kõige tihedam, ja pealegi oleks ta otse üle platsi minnes vastu lõkkepaistet kaugele näha olnud. Siis tuli jõe jahe rõskus mulle sõõrmetesse, kaldapealsed pajutüükad ja hobused olid siinsamas ning isa jõudis lähemate vankrite vahele:

«Hei! Külamehed! Kes seal lõkke juures valvab? Tasa! Tule siia!»

«Mh? Mis on?»

«Teie olete rahvasaadikud, kes hommikul tahavad Narva laeva peale minna?»

«Ei meie ole rahvasaadikud ühti... Mis saadikud meie oleme... Meie oleme rahvas ise. Aga kes mees härra on?»

«Kuula, mis ma ütlen. Kui te kella seitsme ajal kõik laeva peal olete, tuleb kaks roodu soldateid siitsamast hoovidest välja ja võtab teid kinni. Möisnikud on otsustanud, et teie ei pea Peterburi pääsema.»

«Aga meil on ometi sõidupassid taskus?!»

«Nende järgi teid kinni võtta teataksegi. Nii et kui te tahate pärale saada, olge siit tunni ajaga läinud. Aga mitte kõik summas. Ükshaaval või paari vankri kaupa. Muist üle silla, muist Luunja parve poole. Kes kuhu. Ja pange maanteed mööda minema. Ja vaadake, et te suurde voori ei kogune. Alles sealpool Narvat võite ühte hulka koguda. Ja tehke nüüd ruttu.»

Juba oli hulk mehi pimedast isa ümber tulnud.

«Mis jutt see on?»

«Meid kinni võtta?»

«Ise tuleb ta niisuguse jutu eest kinni võtta!»

«Oot-oot-oot...»

«Aga kes teie ülepea olete? Ja mis teil meiega asja on?»

«Ükskõik, kes mina olen. Uskuge, mis ma teile räägin. Ja asja on mul teiega niipalju, et ma soovin suguvendadele vangirauust pääsemist, aga soldatitel on teie jaoks vangirauad hõlma all. Kuuskümmend paari. Ma tean.»

«Meil on mõisapolitsei käest passid taskus — ja meie peame uskuma, mis sa meile puhud?! Ütle, kes sa oled!»

«Tuleb nii kui kabelitont...»
«Omal opmani nägu ees...»
«Ja kukub meid hirmutama!»
«Ei meie iga loba usu.»
«Hea küll, hea küll. Aga kui Postipapa teile «Postimehe» sees oleks kirjutanud, mis ma teile räägin — kas te siis usuksite?»

«Noh... siis...»
«Aga Postipapa niisugust ei kirjuta!»
«Paraku, paraku. Aga kui ta räägib seda teile suu sisse — siis te ei usu?!»

«Mis — Postipapa...?»
«Mina olen «Postimehe» Jannsen, noh.»
«Oled või...?»
«Niisuke kõvakübaraga...?»
«Kuule, oot, näita oma nägu!»
«Tule siia lõkkele ligemale...»
«Jumala eest — tema jah!»

«On jah. Ma käisin ju mullu sinu juures seitungitoimetuses. Meie koolimaja katuse pärast. Mäletad?»

«Ei mäleta, kulla mees. Mul käivad nii paljud. Noh, kas te nüüd usute — ja kaote?»

«... Nojah, küllap me nüüd... Peab kõik üles äratama... Jah, küllap me nüüd...»

«Kuda sa nüüd ise siit minema saad? Et nad sind kinni ei võta?»

«Küll ma saan. Noh — Jumal kaasa!»

Isa pööras minu poole tulema ja mina tõmbasin enese vana krobelise ja niiske pajutüüaka varju. Kui isa juba parasjagu möödas oli, silkasin talle jälle järele, ilma et keegi oleks mind märganud. Aga mina nägin: kui isa Reinholdi sauna kohale sai, astus sauna väravast kaks mundri-meest talle vastu. Ja oli juba niipalju valge, et ma kõrvalt värava tagant vaadates härra Jannau ja ühe pristavi ära tundsin.

«Morgen, Herr Polizeimeister! So früh schon auf den Füßen?»

«Morgen, Herr Jannsen — Sie auch, wie ich sehe. Was brachte Sie so früh aus dem Bett?»

«Härra politseimeister — teie jahite vangimaja jaoks, mina jälle lehe jaoks saaki.»

«Ja mis te lehe jaoks leidsite?»

«Eks ikka need talumehed seal jõe ääres. Teie ei tea? Liigutav lugu: nad sõidavad meie armulise keisrihärra jutule.»

«Nendest — bitte sehr — mitte üks kriips. Kindralkuberner käsk.»

«Ah nõndaviisi... Kahju-kahju. Oleks saanud tõesti liigutava loo... Aga kui käsk, siis käsk. Muidugi mõista. Täna hoiatamast. Auf Wiedersehen, Herr Polizeimeister! Und Weidmanns Heil!»

«Aber Herr Jannsen, das darf man doch nicht so offen wünschen! Sie verderben mir noch den Fang...»

Kui isa majja sisse astus ja mina hoovivärvasse seisma jäin, kuulsin ma, kuidas esimesed vankrid turuplatsilt võrinal minema sõitsid. Kella üheksa ajal laskis talumeeste poolt üüritud laev auru välja, sest keegi talumeeste saadikuist polnud jalga pardale toonud, sõdurid viidi ümbruskonna hoovidest vaikselt minema ja sillakohtunik Engelhardt trampis oma piiritsatega üle turu ja sisistas:

«Verfluchtes Gesindel...»

Niisugune mees oli meie isa, härra Palm! Tänu temale käisid talu-

mehed ikkagi keisri juures ära. Palju sellest tolku oli, on iséasi, muidugi. Ja et neid pärast härra Valujevi poolt pitsitati ja mõni Siberisse läks, polnud meie isa süü.

Ja varsti kasvas tema siin Tartus Pärnu lehepapist eesti rahva tõsi-seks juhiks. Kuuekümnendal üheksanda suvel, juba Tiigi tänaval, eks ole, oli meil maja mitu nädalat hommikust õhtuni ja pooled ööd takkaotsa hirmsat askeldust täis. Mamma õiendas külaliste pärast köögis, nii et polnud tal aega oma ristluuvalusid tähele panna ega tanugi vahetada. Ja majas käis kõik see aeg enneolematu sagin, inimesed tulid ja läksid — maa- ja linnamehed, kes ajalehe pärast isa juures käisid, ja peokomitee inimesed, ja kooride tegelased maalt, kes laulude ja nootide asjas nõu käisid küsimas, ja «Vanemuise» eestseisuse omad, ja viimaks pidulised ja tervitajad ja uudishimulikud ja muidu sõbrad, ja väljamaalased — Aspelin ja Svan ja Hunfalvy... Ja keset kõike seda päratut askeldust — isa, nõupidamistel, toimetusetöös ja seltsisaaalis, kooriproovidel ja pidu-laval, rongikäikudel ja kõnepuldis — joviaine ja lai, hiline ja rõõmus, kodus enamjaolt ikka traksid vael. Ainult siis, kui väljamaalased majja tulid, pani ta kiiruga kivilipsu ette ja tiris oma musta *redingote*'i selga.

Ja siis, kui praost Willigerode meile sisse astus.

Aga mis pärast arvatakse, et isa ei oleks pidanud härra Willigerode vastu aupaklik olema?! Mis õigusega arvatakse, et ta oleks pidanud Willigerode vastu häbematus üles näitama?! Ma ütlen teile: teadmatuse õigusega, vasikaaruga arvatakse seda!

Härra Willigerode oli kõrgesti haritud mees. Gümnaasiumi ülemõpetaja poeg, eks ole. Ja praost. Ja vaimulik tsensor. Ja konsistoriaalnõunik. Sakslane muidugi — aga eesti koguduse õpetaja. Sügav muusikasõber ja täielik härrasmees. Ja juba tema hõbedastest pakenpardidest oli näha, et temast tulevikus *doctor theologiae h. c.* pidi tehtama. Nii et polnud sugugi mitte tarvis hinge poolest kõster olla (nagu Jakobson olevat ütelnud), et härra Willigerode ees üks aupaklik kummardus teha! Jakobson muidugiteada oleks talle ehk ainult noogutanud ja jõhkrajõhkat edasi läinud. Aga ma ütlen: sotsialistidest ja nihilistidest ei võtnud meie isa ka selles asjas mitte eeskuju. Ei! Ja ma ütlen veel: isa võis endale teatud aupaklikkust Willigerode vastu seda lahendamalt lubada, et Willigerodele selgesti teada oli: ainult tänu isa Jannseni poliitilisele tarkusele oli Willigerode suure Pidukomitee esimeheks ja isa Jannsen abiesimeheks valitud, ning mitte vastupidi. Ja nõnda sai see suur pidu lustiga ära peetud. (Ja keegi peale Jakobsoni ei leidnud asja selle peale turtsuda.) Ja Lydia pani meid kõiki takkaotsa «Vanemuises» teatrit mängima, mida nad nüüd siin kõige oma rahvusliku teatri hakatuseks arvavad, ja meie maja oli aina kindlamini eesti vaimuelu tõsiseks keskkohaks saanud. Ka *wirtschaftlich* ei elanud meie sel ajal sandisti, nii et isa käskis mammal see kodune küünalde valamine maja ja toimetuse tarbeks järele jätta — nagu poleks meil poevalguse tarvis kopikaid jätkunud: «Eesti Postimehel» oli ju ometi üle kolme tuhande tellija!... Ja muidugi mitte ainult selle Jakobsoni poolt Peterburist saadetud kirjatükkide pärast ega vaidlusevirmaliste pärast, mis nende ümber lehes süttisid... Ja isegi neist vaidlustest hoolimata astus härra Willigerode pärast suurt pidu meile aina sagedamini sisse. Nagu oleks Maarja kirik meie Tiigi tänava majale veel lähemale hakanud kolima. Aga selle au vastu polnud isal ometi mitte kui midagi... Tema võttis praostihärra rõõmsas aupakkumises vastu ja laskis Leenul reinveini lauale tuua... Ma mäletan: ma astusin kord võõrusesse kingi viksima (ma tahtsin

«Vanemuisesse» «Saaremaa onupoja» proovile minna) ja isa töötoa uks oli paakil ja ma nägin tugitooli ja härra Willigerode natuke vimmas selga ja tema vastas sohvalaua taga isa laia kogu sigarisuitsu pilves... Ja ma kuulsin selgesti, kui isa ütles oma natuke kimedal ja läbi nina baritoni-häälel:

«Meie ei saa Jumalale tänu tõeste mitte nuriseda. Meie kuuleme küll, et rüütelkonna isandad meid kiruvad, ikka sellesama eest, et meie oma lehes mõne noore tulipea suletöösid ära oleme toonud. Ja meie kuuleme muidugi ka, et need tulipead meid teisest otsast nõnnasama sajatavad — et meie nende suletöödel enne äratrükkimist sabasulgi oleme julgenud kärpida... Aga see on siin Issanda maamuna peal jo kõikepidi asjade loomulik käik. (Siinkohal kallas isa kaks suurt röömerit kulinal reinveini täis.) Lehetegija peab siin mitte ainult munade peal käia mõistma — nagu meie seda ammu oleme ütelnud — noh, joogem seda Jumala andi, härra praost.» (Mina ajasin vööruses parajasti oma kitsast sametkraega palitut selga ja nägin, käsi pooles varrukas, selgesti, kuidas isa mõnuga veini rüüpas ja huuled puhtaks lakkus.) «Siin peab lehetegija ka kolme- ja neljakordselt seda teha oskama, mis meie Önnistegija ristiinimese käest on nõudnud: andke Jumalale, mis Jumala kohus, ja keisrile, mis keisri kohus. Jaa, tema peab mõistma peale selle anda oma sulemeestele, mis nende sulemeeste kohus, ja oma lugejatele, mis lugejate kohus, — ja neid lugejate kohuseid on üksi nõnna palju, et neid ülepea üles lugeda ei jõua — kui neid nõnna mitmed tuhanded on tema meekärjekese peale kogunenud, üks ole — ja mõnel harval korral peab tema jo mõistma anda ka natukese iseenesele — seda, mis tema enese pärine südamekohus on, üks ole...»

Mina olin juba vöörusest välja minemas ja mul oli natuke piinlik, et ma seal nõndamoodi olin kuulatanud, ja sellepärast ei kuulnudki ma rohkem kui ainult härra Willigerode esimesi sõnu:

«Hjaa-hjaa-hjaa, Herr Jannsen: täie olete tõeste seda, mistarvis täie veel maakeeles ühte head sõna äi ole pruukimiseks üles leidnud: *ein Virtuose*. Aga just sellepärast...»

See oli muidugiteada õige sõna, ja just sellepärast saigi isa kõikidest olukordadest oma lodjalaiuse muhedusega üle. Aga sellest hakkasin ma alles aastate pärast päriselt aru saama. Sest sel ajal polnud mul niisuguste asjade jaoks veel silma. Ega olnud ka mahti, sest mina jooksin «Vanemuise» vahet ja harjutasin gümnaasiumi kevadpeo jaoks viiulit, ja peale selle olin ma just hiljuti *Schlittschuhbahn*'i peal sellesamase tislormeistri, selle papa Bandelier' väikese Amélie'ga tuttavaks saanud... Aga ometigi panin mina tähele, et isa tuju oli sedapaiku äkitselt mõnda aega nagu sant — mida tema juures muidu iiales märgata polnud. Ja isegi mammale oli see nähtavasti silma torganud, sest just nendel päevadel ju juhtuski, et mamma küsis isa käest mitmel korral, kas ta pole ehk enesele mulgi kapsastega liiga teinud — kuni isa talle õige järsul viisil peale käratas: «*Na halt mir endlich das Maul, gnädige Frau!*» Ja siis veel: «Meie mamma arvab, et ega matsil muid muresid ei ole kui *magu!*» Ja niisugust asja tuli meie majas õieti harva ette. Ja ma mäletan: ühel talvisel pühapäevahommikul, kohvilauas, isa parem käsi oli valgel linikul ja keskmine sõrm oli tal pöidla poolt natuke tindine nagu ikka, ja Lydia silitas ta kätt ja küsis:

«Isa, ütle, mis sul on...?»

Ja isa vaatas Lydiale otsa ja ta nägu sulas üles nagu alati, kui ta Lydiale otsa vaatas. Ta hakkas kõminal naerma ja ütles:

«Ha-ha-ha-ha-haa! Midagi ei ole mul. Ma mõtlesin...»

«Mida?»

«... Et kuda sel Vändra mehel küll minna võis, kes oli metsas karu-
pätsule peale juhtunud...»

«Ja siis?»

«Et läheb mees mõttes oma teed ja äkitselt: päts tee peal ees, ise sel-
jaga mehe poole ja hännatõrts taga tõllakil...»

«Ja mis siis edasi sai?» küsisin mina, ja mitte ainult viisakusest, vaid
ka uudishimust, eks ole, sest ma sain juba sel ajal aru, et neis isa lame-
davõitu lugudes oli tihtipeale oma terakene sees ka.

«Mis sai... Vaatas mees, et ega teist niisugust juhust enam ei juhtu —
ja krauhh! karuhännast kinni!»

«Ja siis?»

«Siis oligi nii, et karu mehel peos — aga kinni hoida kole ja lahti
lasta võimata...»

«Ja mis siis edasi sai?»

«Seda ma siin just mõtlesingi, et mis edasi sai...»

Selle peale jõid nad mammaga oma kohvitassid lurinal tühjaks ja isa
läks kirikusse (isa käis ju mammaga pühapäeva hommikuti alati Maarja
kirikus), aga seekord jäi mamma ristluuvalu pärast koju. Ja ma mäle-
tan: selsamal ennelõunal tulin ma mööda Tiigi tänavat ülevalt Maarja
kiriku poolt kodu poole ja kõledat tuisuvinu lõõtsus mulle piki uulitsat
vastu (see pidi siis ikka seitsmekümnenda aasta alguses olema), ja kui
ma meie majale liginesin (meil oli ju alumisel korral kuus akent vastu
tänavat reas, eks ole, ja kaks altlinnapoolset olid isa töötoa aknad), siis
ma nägin: isa seisis oma töötoa akna all ja vaatas välja. Ta pilk oli päri-
tuisku Maarja kiriku poole pööratud, nii et ta vaatas mulle lausa vastu,
ja ma naeratasin talle tervituseks. Aga korraga sain ma aru, et ta mind
üldse ei näinud. Ma vist ehmatasin millegipärast natuke, mulle pais-
tab — ilma et ma oleksin mõistnudki, kui võõrastav see märkamatus
oli — meie isa juures, kellele ju kõik alati silma jäi. Ma viipasin talle.
Ta ei näinud mind ikka veel. Aga mina nägin tema nägu nüüd päris ligi-
dalt. Ja ehmatasin tõesti. Ta lai nägu otse teispool sinakat ja natuke
karda tõmbunud klaasi oli imelikult kahvatu ja lame. Ja ta peenikeste
traatraamidega prillid olid tal ebaharilikult viltu ninal. Nii et vasak silm
oli prilliklaasi taga, aga parem vaatas prilliraami alt läbi. Ja ta väikesed
terased hallid silmad olid imelikult mustad ja tühjad. Otsekui oleks teda
praegu näkku löödud. Nojah. Aga lõunalauas ei märganud ma isa juures
enam midagi erilist. Ja varsti unus see kõik mul täiesti ära. Sest ma
ütlen: mina harjutasin viulit ja käisin koolis poistega Kreutzeri kvar-
tetti laulmas, teate, seda:

Jah... Ja kui *Shlittschuhbahn* ära sulas, käisin ma Améliega püha-
päeva ennelõunati «Ressource»-i aias jalutamas... Aga juba enne seda,
veel lumeteega, oli isa Tallinna või Riiga sõitnud (või mõlemasse, ma ei
mäleta) ja nädala või paari pärast tagasi tulnud ja meile aia tarvis

ilusad pronksist aialaternad ja suure toa jaoks pärise kroonlühtri kaasa toonud... Ja siis tuli seitsmekümne esimese aasta suvi kätte, ja isa sõitis Lydiaga Soomemaale, ja seal olid kõik Snellmanid ja Lönnrotid neid otsekui kuninglikke suurusi vastu võtmas, nii et kui Lydia tagasi tuli, olid talle just nagu tiivad selga kasvanud... Ja siis lõhkes meie pea kohal see Jakobsoni peldikuhaisune paskvill... See armetu jõledus, mille lugupeetud härra Palm nüüd «Eesti Kirjanduses» ära on trükitanud — nii et nüüd on see *Stink- und Schmachwerk* siis tõeline eesti kirjandus... Häbi!

... Üks imelik joon on inimestel... tähendab — mitmed jooned — ma olen aastate jooksul tähele pannud, mis arvatavasti on *im Innersten* üks ja seesama asi: sügavusehirm ja kuidas seda ütelda — sügavusekiusatus — niisama nagu teatud asjade vastikus ja nende ometigine külgetõmme... Midagi jõledamat on meie isa kohta vaevalt öeldud kui see, mis seesamane Kurgja ülemjakobiin talle oma paskvilli esimestes ridades suhu paneb. Midagi jõledamat, jah, vaevalt — kõigi nende aastakümnete jooksul, mis selle kaabaka-kirjatüki järel mööda on läinud ja mille jooksul seda üle ja ümber on nämmutatud... Ja ikkagi kiusavad need read mind, et ma neid jälle üle pean lugema... Hhhh, hhhh — ehk küll ma neid selleks selgesti näha ei tarvitsekski, sest kuuskümmend aastat on nad mul peas olnud... Jah, mul on vasuik. Ma tahaksin minna ja pesta Chlorodondi veega suud. (Härra Palm, kas teie ei tunne samasugust tarvidust?!) Aga ikkagi pean mina kordama (härra Palm, kas ei korda teiegi neid sõnu ainult sellesama pärast?!):

*Kui tahad ilmast läbi reisi
Ja puuduseta elada,
Siis pead paljalt petma teisi
Ja raha tasku toppima - - -*

Raha... Isa ei ütelnud rahast ära, kui seda kuidagi teenida võis. Ta armastas korralikku kodu, mis saksa härraskodudest sandim poleks, viisakat riiet, prisket söömaega, mõnusat rüüpi, hea haisuga sigarit... Aga, härra Palm, ütelge mulle, keda on meie isa selleks iiales petnud?! Ta tegi ometi hommikust hilisööni halastamatul kombel tööd. Ja sina, sina, sina — Kurgja ülemjakobiin (ma kuulen, kuidas mu häääl falsetti tõuseb ja tunnen, et ma peaksin ennast taltsutama), sina — ma ju mäletan sind, meie Tiigi tänava majaski käisid sina veel... Ma olin neljateistkümnenda aastane poiss ja sel ajal räägiti meie kodus sinust kõige paremaid sõnu, sest teistsuguseid polnud sina veel ära teeninud... Ma mäletan sinu Tervastu kuube ja roosakat näojumet ja kastanikarva juukseid ja kipparihabet ja helesiniseid prillisid... Ja su jässakat, aga nõtket olekut. Sa olid ju natuke *Sitzriese* (nagu Goethe ka — nii et see ei tähenda õieti midagi), aga siiski oli teatud pettumuseks, kui sa laua taga vägevasti olid rääkinud ja püsti tõusid — ja polnudki hiiglane. Ja ma mäletan silmapilku meie aias, sealsamas kibuvitsapõõsa juures pingil,

kuhu pärast sai pandud üks neist pronksist aialaternaist... Sina seisid seal pingi ees, pahem käsi puusas ja paremas «Emmajõe öpiku» eksemplar, mis oli nagu just Laakmanni juurest toodud... Isa ja Julius ja Eugenie istusid Lydia kõrval pingil, Leopold oli pingi taga püsti ja Hurt seisis oma pruudiga Lydia pool pingi otsa juures, ja siis tõstsid sina raamatu oma lühinägelikkude silmade ligidale ja hakkasid oma ühteaegu teraval ja kumedal häälel lugema ja lasksid käe raamatuga peagi jälle alla, sest see, mis sa lugesid, oli sul peas — ja mida edasi sa lugesid, seda vähem oli su hääl terav ja seda enam läks ta kumedaks:

*Su priiust olid matnud
Nad, püha Isamaa,
Su kuube endi vahel
Nad võtsid jagada.
Ja äädikat sul andsid
Nad suhu, seadised
Su haua äärde hoidjad —
Siis rahus hingasid.*

*Ja kaugelt seisid kartes
Su lapsed valuga —
Ei sõnaga nad julgend
Su haul' astuda.
Sest pitser oli pandud
Ta peale vägevast'
Ja õues õitses ööse —
Ei nähtud tähekest.*

*Vaat — elukoidik tõuseb —
Su haua äärele
Üks ingel astub äkki:
«Nüüd tõuse ülesse!»
Ja surmakivi veereb,
Koit särab - - -*

Äkitselt naksatas sinu vilunud kõnemehehääle katki. Sa olid silmapilgu vait ja ütlesid siis, Lydia poole pöördudes, aga ometi nõnda, nagu kõneleksid sa tuhandete vastu (niiviisi oli sul ju moeks):

«Preili Jannsen, Koidula panen mina siitmaalt Teile nimeks!»

Sina ju ütlesid need sõnad! Sina ju ütlesid selle nime esimeseks välja. Nagu sina nii paljud asjad siin maal esimeseks välja ütlesid... Vasta: mispärast tegid sina meile siis pärast seda, mis sa teinud oled!... Vasta!... Sa ei saa... Sa oled seal kuskil Pärnumaa metsas mulla all... Kõik on mulla all... Aga mina olen alles elus. Mina olen alles siin. Ja ma pean sinu sõnad valeks võitlema. Iga hinna eest. Ma pean, ma pean, ma pean... Sina, hirmus purustaja vaim, mis õigusega toppisid sina meie isale need jõletud sõnad suhu — nüüd trükitab see häbematane härra Palm need mõnuga ära, näed sa: nüüd on need eesti kirjandus, ja see ei loe mitte kui midagi, et ta küll ütleb, et neil pole mingit kirjanduslikku väärtust — tema kannul trükitakse neid igavesti mõnuga ära:

Mis on mul Isamaa ja priius,
 Mis Eesti rahva armastus?
 Kas saab mul sellest elu täius
 Wõi wanas põlwes rõõmustus?

Kuidas sa võisid need sõnad meie isale suhu panna, kui sa ometi teadsid, kui kalliks just tema Isamaad arvas?! Ja kui tähtis eesti rahva armastus talle oli?! Ja kui tema elu täiusesse ka veel muud, ihulised asjad ära mahtusid — kas ei saanud sa seda talle kui mitte tema enese ega meie teiste, siis ometi Lydia pärast andeks anda? Selle Lydia pärast, kelle sa ise Koidulaks ristisid?!

Pärast seda on ju kogu meie perekonna elu olnud ainult üks suur laimukoorma all ägamine. Kusjuures meie au muidugiteada nõudis, et meie vaevast väljapoole midagi näha ei oleks. Ja ka omavahel kõnelesime meie sellest ainult harukorral. Ma ei tea, mis isa mammaga ses asjas kõnelnud oli — minu kuuldes ei rääkinud nad sellest sõnagi. Igatahes läks mamma — kuidas ütelda — *Haltung* neil aastatel eriliselt jäigaks, ja mulle tundus, et mitte ainult ristluuvalude pärast, mis teda ju pigem kummargile kui tikksirgeks oleksid surunud. Ja vaesed ka aamelid, nagu ta meie majateenijaid kutsus, eks ole, said tema käest hullemini võtta kui enne.

Ja muuseas — ma pole varem sellele mõtelnud, aga Leopoldi lõplik kodust võõrdumine ja laostumine — kuni ta joodikusurmani välja — kas ei võrsunud see meie perekonna peale loobitud porist...? Ja Lydia abielu Eduardiga... nojah... See polnud muidugi nõnda õnnetu ja ränk ja tuim, nagu nad siin nüüd oma võlatundlikus õhinas luuletavad. Aga ei või ka ütelda, et Lydia oleks leidnud oma elu suure õnne... Kuid seda võin mina ütelda küll — mulle, oma «südamevenna-kesele», andis tema ju hiljem mitu korda mõista: Almbergi jaheduse oleks tema südisti ära kannatanud, naerdes oleks tema selle kanasüdamega karupoja tagasitõmbumisest üle saanud, kui tal oleks olnud poriga määrмата kodu, kuhu natukeseks toibuma jääda. Kodu ärateotatuse eest põgenes tema Eduardi rüppe. Sest isa ei vastanud Jakobsonist väljaläinud teotusele lõpuks ikkagi mitte nõnda, nagu Lydia tarvilikuks arvas... Oh, isegi läbi oma mälu lubjalaikude mäletan ma selgesti sõnavahetust isa ja Lydia vahel... mis see pidi siis olema — seitsmekümne teise aasta sügisel... oktoobri alguses vististi... Vana Riem-schneider, kes meile gümnaasiumis *Naturkundet* andis, oli nõudnud, et igaüks järgmiseks tunniks vähemalt tosina erinevat liiki puulehti kooli kaasa tooks. Meie noorsandide enamus muidugi vilistas selle peale ja leidis, et niisugust narrust võib nõuda plikade algkooli kolmandas klassis, aga mitte gümnaasiumi tertias, eks ole... Aga mina otsustasin pärast mõningat iseenesega võitlemist need pagana lehed siiski kokku korjata ja klade vahele panna ja kaasa võtta (nagu ma niisugustel puhkudel alati olen katsunud käskijate tahtmist teha, aga ümbrusega sel-

lepärast mitte pahuksisse sattuda — mis ju ka teatud määral meie isa viis oli, eks ole). Ma läksin aeda, sest kaugemale polnud mul tarvidust tosina erineva puulehe pärast minna. Meie aias oli neid nii palju julgesti leida. Ma läksin tükati pruunikaks tõmbunud õuna- ja ploomipuude vahelt läbi ja noppisin nende pealt lehed ning pistsin klade vahele. Ma panin paar lillakaspunast vahtralehte ja tulikollase kaselehe nende juurde. Ma korjasin hallitüvelise pöökpuu alt paar roostekarva ja rohelinejutulist lehte lisaks. Ma kõndisin tasa mööda kollastes pritsmetes akaatsiahekki edasi ja mõtlesin, et ei tea, kas Riemschneider akaatsialehte puuleheks loeb või ei... Ja siis kuulsin ma heki tagant aiapingi juurest Lydia ärritatud häält:

«Isa, sa pead suu lahti tegema! Sa pead nendele kostma! Miks sa seda ei tee?! Meie ei saa ju nõndamoodi enam siin Tartus elada! Kas siis sina seda ei tunne?! Igal pool, kus me oma nagu näitame, pistetakse pead kokku ja hakatakse sosistama... Isa, niikaua kui sina vait oled, peavad nad sind süüdlaseks!»

«Muna õpetab kana. Tühi jutt, tüdruk. Ei jää koerad vait, kui sa nendele vastu hakkad haukuma.»

«Koerad koerteks. Aga tõsised rahvamehed, haritud eestlased — kas või Hurt — kui ta meile tänaval vastu tuleb — kas sa pole siis tähele pannud, mismoodi tema meid vaatab?»

«Mismoodi ta's vaatab?»

«Ta teretab, räägib, kõik. Aga ta katsub meile mitte silma sisse vaadata.»

«Nononoh...»

«Ja meie omad inimesed — eile, kui ma toimetusetuppa astusin — seal mustal tahvil, kuhu väljasaadetud pakid kriidiga kirja pannakse — kas sa tead, mis seal lugeda oli?»

«Noh?»

«Suures selges kirjas

*Mene, mene tekel —
Dreitausend Silbersekel ...»*

«Tohoh! Siinamaale ma olen ikka kahest tuhandest rublast kuulnud. Kaks tuhat pidi Willigerode mulle Samsoni poolt maksnud olema. Kust nad nüüd juba kolm võtavad?!»

«See on... noh — *symbolisch*...»

«Mis *symbolisch*?»

«Selle arvu läbi nad ütlevad, et sa nende meelest sada korda suurem äraandja oled kui Juudas!»

«Kelle meelest?»

«Nende laimu-uskujate ja seinale-kirjutajate meelest... See noormeis hakkas seda, kui ma sisse astusin, ruttu-ruttu lapiga maha pühkima, see, kes seal nüüd kirjutajaks on. see valge peaga...»

«Kiviking?»

«Jah.»

«See on jakobiin, teadagi.»

Paus.

«Isa! Ma palun: tee sellele lõpp!»

«Mh. Kulla laps, no kust kohast pean mina kõik selle saue välja võtma, mis ma neile suhu peaksin toppima!»

«Isa, tee midagi! Kas see mõjub või ei. sellel polegi tähtsust.

Aga... aga... kuni sa midagi teinud pole, ei tea mina viimaks enam ka, mis sellest arvata...

«Sina ka...?»

Ma pidasin hinge kinni ja ootasin, mis isa edasi ütleb. Harakas lendas parinal rohekaskollaseks tõmbunud lehisepuusse ja Kleinschmidti õuest kostis pesukurika matsumine. Isa ütles:

«Siis pean ma neile vastama küll.»

Ma ei saanudki õieti aru, kas isa viimane lause oli pisut pilkamisi või teatud ehmatusena öeldud. Ma hiilisin vaikselt majja, pugedin oma katusetuppa, ja mul oli tunne, nagu oleksin ma kivi alla neelanud.

Aga varsti sulas kivi mu sisikonnas, Jumal tänatud, hoopiski ära. Sest ühes «Postimehe» järgmises numbris kirjutas isa oma laimajatele üleoleva ja selge vastuse. Adresseeritud oli see mingi toimetusse saadetud kirja autorile. Siinsamas mu keskmises vasakpoolses lauasahtlis see meie isa vastus mul on. (Selle tooli kriuksumise vastu, kui ma ennast tema peal pööran, pean ma laskma Annettel õmblusmasina õli vindi peale tilgutada.) Siinsamas see mul on. Ma olen seda ajalehenumbrit nii palju kordi lahti ja jälle kokku voltinud, et keskpäigast on kiri vaevalt veel näha — oleks vististi noorelegi silmale vaevalt veel näha. Aga minul on see kõik nagunii juba poolsada aastat peas...

Teie ütlete Võru-, Tartu- ja Järvamaal kuulnud olevat, et «Eesti Postimees» ennast sakslastele ära müünud — no eks kaup ole vanem kui meie patused —, ja panete oma arvates tuhandete viisi hinda juure, mis näitab, et Teie teda odavalt ka ära ei taha anda, ehk meie küll ei tea, kas ostjad leiate, pealegi nii kõrge hinna eest. Edasi ütlete Teie kuulnud olevat, mis tingimisega ta seda kaupa teinud: et ta edespidi rahvast ei pea õpetama. Ja Te ütlete seda kõike kuulnud olevat. Aga kostke meile: kus on siis küll Teie enese silmad ja mõistus ja arusaamine jäänud?! Eks seitung seisa ometi igaihel lahti ees?! Otsige selle seest oma viha hakatiseks viga ja kõnelge ehk kirjutage selle järele, kui mees tahate olla, aga mitte kõige armetu lori järele, mis maailm suust välja ajab! Teie näitate aga ükspäinis neid Eesti mehiks pidavad, kes hästi suurt kisa ja kära teevad, saagu rahvas sest targemaks ehk jäägu joobnuks, ja kuulutate, et tuleva aasta kõigis maakondades «Eesti Postimehel» mitte ühtainust lugejat ei saa olema... Kuulge, mo armas, ma teeksin tulist pattu kõige oma sugurahva vastu, kui ma seda tühja ähvardamist kõige vähemat tähele paneksin. Et aga Teie juttude järele ka mõned teised mind iseenese hinnast elama kartvat, siis olgu nii Teil kui neilsinastel teada: Mina olen, Jumal tänatud, oma töö ja vaeva eest raamatuid ja seitungi välja andes paljugi raha saanud — kellest ma siis muidu oleks elanud?! — aga mitte ühte ainumat punast kopikut, kelle eest ma iseennast ehk tõde ja õigust oleks ära müünud!

Jaa! Härra Palm, kas Te tõesti ei ole seda lugenud?! Olete. Muidugi olete. Nii allakäinud ei saa ju «Eesti Kirjandus» ikkagi olla, et tema nõnda pealiskaudselt kokkukirjutatud kraami ära trükiks! Seal olid ju omal ajal nii tõsised toimetajad nagu minu kolleega Jõgever ja mõni teine veel. Seda Tuglast, kes seal nüüd kirjandust teeb, nagu ma kaane pealt loen, seda ma õieti ei tunne. Räägiti küll omal ajal, et tema pidi ka üks sotsialist olema. Kuid ikkagi tahan ma uskuda, et see, mis nad seal kirjutavad, ometi vähemalt kõige tähtsamate allikate tundmise peal peaks põhjenema. Jah. Aga mida enam ma arvama pean, härra

Palm, et see meie isa selge vastus tema laimajatele Teile tuntud on, seda enam pean mina küsima: kust võtate Teie häbematusse arvata temast midagi muud?! Mis õigusega ei usu Teie, mis minu isa teile selgel sõnal on ütelnud: *mitte ühte ainumat punast kopikut...?!*

Mispärast tahab see noorhärja ühte vana haiget meest piinata?! Ei, mina ei kahelnud küünevõrdki selles, mis isa neile lehes oli vastanud. See oli ometigi tema enese suu ja sule läbi öeldud. See oli selge ja lõplik. Täna, homme ja saja aasta pärast. Ja mul oli nii hea, nii hea. Kui ma ütlesin, et kivi sulas mu sisikonnas, siis oli see tõsi mis tõsi ja koguni tagasihoidlikult öeldud. Jumaluke, kui me järgmine kord koolis lauluharjutust pidasime ja seda Kreutzeri laulu lauldi — see polnud meil ikka veel päris selge — see

ha-ha-ha-haa — siis ma laulsin nähtavasti valjemini kui ial enne:

Vana Arnold koputas viiulipoognaga vastu pulti: «Khm, Jannsen! Tenor ei pea siin ju ometi niimoodi pasundama, et teisi häáli ülepea kuulda pole! *Nochmals, bitte!*» Kaks või kolm korda pidi tema minu laululusti summutama. Jaa.

Nii et see meie isa avalik sõnavõtt ja tema peale räägitud laimu selge tagasitõrjumine oli kogu meie perele justkui ärkamine nõidusunest. Pärast seda käisime meie kõik jälle sirgelt ja vaatasime tuttavatele ja võõrastele julgesti silma, laulsime valjemini ja naersime kõlavamalt kui vahepeal. Ja isegi selle elasin mina tolle vabanemislaine tiivul üsna hõlpsasti üle, kui Amélie saatis mulle — see oli siis seitsmekümne teise aasta kevadel — tolle saatusliku kirja... Ta oli mulle oma isa õpipoisi, selle laiasarnalise Augustiga juba tosina kirju saatnud, ikka väikestes roosakates sirelilõhnaga kuväärides... Ja too oli täpselt niisamasugune kui teised ja ka Augusti näost ei olnud mitte kui midagi näha, kui ta selle mulle meie võõruses pihku pistis — see August oli ju meil «Vane-muise» laval etteütlejaks ja käis näitemängutekstidega tihti peale Lydia ja Harry ja minu pool. Ja ma olen kindel, et ka tema mitte kui midagi ei teadnud. Sest tema oli paljalt kirjakandjaks meie vahel. Ja näidelda

ei mõistnud ta mitte põrmugi. (Kuigi temast pärast suur teatritegelane sai: härra August Wiera, üks ole.) Aga etteaimamised on ometigi olemas, eluaeg olen ma seda teadnud. Nii et mingil seletamatul viisil aimasin ma juba ette halba — kui ma selle kirja oma katusekambris lahti rebisin ja lugesin, mis tema õõtsuvates ja edevates ridades seisis: et sel ajal, kui mina neid loen, on tema, Amélie, juba *ganz woanders* ja palub südamest andeks (nagu oleks tal sitikal seda kohta olnud, millest andeks paluda!) — ja palub südamest andeks, üks ole, kui ta mulle on põhjust andnud arvata, et tema armas Eugen on olnud talle midagi rohkemat kui tema kena sõber, niisugune, nagu neid ju alati maha jäetakse, sest neid on nii palju... Ja-jaa, isegi kaheksakümne lävel on meil veel pisut piinlik ja natuke hapu oma poisipõlve pettumusi meenutada, ja kui ma sedasamast siin meelde tuletan, siis just sellepärast, et see näitama peab, kui värske ja virge ja võidukas minu ja meie kõigi enesetunne sel ajal oli, et ma oma esimesest armuvalust paari nädalaga üle sain...

Minu uus enesekindlus vaibus muidugiteada varsti ja tasan esimeseks vaikselt elamisjulguseks, nii et Arnoldil igatahes ei tarvitsenud enam minu lauluhäält taltsutada. Aga minu usk meie isa ja minu enese moraalsesse jalgealusesse oli endastmõistetavusega kindel. Ja jäigi nõndamoodi püsima. Sellest hoolimata, et see meie teistel kodakondsetel aegapidi võib-olla uuesti pragunema hakkas. Sest kord liikvele läinud laimu ei saanud ju ka isa kõige selgemad sõnad peatada — kui pidada silmas meie kalli sugurahva seas nii levinud moonakakadedust. Aga praegused, mis meie perekonna uuesti kättevõidetud eneseusku aegapidi tekkisid, hakkasin mina õieti alles palju hiljem, õieti alles pärast saatuslike sündmuste algust märkama. Õieti, jah, silmasin ma neid alles siis, kui saatuslikud hoobid olid juba langenud... Neil aastatel, millest ma kõnelen, ei pannud ma isegi seda mitte miskiks, kui Leopold — see pidi siis vist olema seitsmekümne kolmanda suvel, mõni kuu pärast Lydia pulmi ja ärasõitu — kui Leopold, jah, jälle meie isa juurde raha pumpama ilmus... Ma mäletan: me istusime meie saalitoas, kollastvööti siidkattega sohval ja toolidel, kroonlühtri all, mille isa oli Riist või Tallinnast toonud. Lõunasöök oli söödud. Leopold oli endale lõunalauas kolm pudelit õlut kereesse kallanud, nii et tema muidu pumpamiskäikudel veidi lipitsev olek kuraasikaks läks ja teatud vaenulikud toonid tema mahedast lobast läbi kostma hakkasid. Isa kippus Leopoldile natuke moraali lugema, ja Leopoldi jutu peale, et ta plaani pidavat Peterburi minna riigiametis karjääri tegema, soovitas isa tal igatahes Lydia juures Kroonlinnas mitte hakata raha pumpamas käima. Mille peale Leopold oma tuntud jõhkruusega tähendas (Jumal ise teab, kust tema küll oma iseloomu oli võtnud!):

«Ja mis sellest siis ära ei ole, kui ma Lydiale mõnikord võimaluse annan vennale rubla-teine pihku torjata! Kui meil ometi papakene on, kes neid rublasid sakste lehmast nii priskesti välja lüpsab, et...»

Harry kisendas: «Pea oma kärnased lõuad kinni!»

Ja isa pistis Leopoldile kümneline pihku ja tõukas ta sõnalausumata võõrusesse ja majast välja.

Aga mina ei pannud seda meie vennalontrusele isegi mitte õieti pahaks. Sest mida võis temasugusest laostunud eksistentsist paremat oodata. Kui ometi, nagu ma ütlesin, isegi paljud mõistlikud inimesed sedasama soopa edasi sorgutasid... Selsamal ajal läks ju uus jutt liikvele: Hurt olevat leidnud meie isa müüdavuse dokumentaalsed tõendid! Tema oli Tartust gümnaasiumiõpetaja kohast lahti ütelnud ja Otepäele

kiriku peale läinud. (Siiamaale on mulle arusaamata, mis kaalutlustel tema seda tegi, sest puhas pekuniäärne kasu ei võinud ju temasuguse mehe juures otsustav olla ja filoloogiks jäi ta omas südames surmani.) Nojah, ja tema pidi olema Otepää kirikumõisast, paiukile läinud vana Kauzmanni paberite seast selle dokumendi leidnud... Mis ta sealt tege-likult leidis, sellest on hiljem küllalt räägitud ja kirjutatud: ei midagi rohkemat kui Konsistooriumi ringkirja pastoritele, et nad ei tarvitse «Eesti Postimeest» oma jutlustes enam kuradiseitungiks kuulutada, vaid — nojah, ka seda — vaid võivad tema kohta koguni toetava sõna lausuda. Aga mis Teile ütleb, härra Palm, et selle ringkirja põhjuseks oli midagi muud kui paljalt tõsiasi, et meie isa Jakobsoni ja tema agi-tatsiooni «Eesti Postimehest» eemale surus?! Ise, oma temperamendi ja töökspidamiste sunnil ja ilma igasuguse äraostmiseta? Ma küsin: mis Teile seda ütleb?! Ja vastan ka — kuna Teil arvatavasti niipalju kasvatust on, et Teie seda, mille häält Te küll kuulate, ometi ei sõanda õige nimega nimetada: seda ei sosista Teile miski muu kui Teie ümbruse (ma tahan loota, et mitte Teie enese) viril, kahtlustav, nihi-listlik moonakavaim! Minule ei ole niisugune mõtteviis, Jumal tänatud, iial omaseks saanud, kuigi ma iiales pole salanud, et mu sugu moonakate ja orjade sugu on. Sest kõik teavad ju siin maal isa Jannseni kuulsat ütlemist, et tema oli sündinud siis, kui eesti rahva priius oli neli-kümmend päeva vana. Aga näruse, iriseva kahtlustaja vaimu orjuses ei ole mina ometi eluilmas olnud. Ei!

Ja seda vähem teenisin ma niisugust vaimu sel ajal, millest ma kõne-len. Sest siis sain mina parasjagu gümnaasiumiga valmis (teatud hiline-misega küll — ma olin ju kakskümmend üks täis — ja mitte just hiilga-valt, aga ikkagi küllalt tublilt selle jaoks, kes eluks ajaks jäi kõige väik-semaks meheks Jannsenite seas) ja astusin ülikooli. Arstitea-duskonda. Kahtlusteta nimelt sinna, millele ma lõpuni truuks jäin. Minu elus on üldse nõnda olnud, et ma olen, kui vähegi võima-lik, sellest kinni hoidnud, mis ma olen valinud. Ja kui ma ikkagi olen seda vahetanud, siis on truudusemurdmine teiselt poolt sündinud. Ma ei tea, võib-olla on see alati minu enese saamatuse tõttu niimoodi välja tulnud... Olga ju ütles kunagi midagi niisugust — kui meie Kroon-linnas minu sõjaväetoetri palgaga nälga jääme ja kui mina siis nõustu-sin Tartusse tsensoriks tulema... Ja hiljem ka, kui mind siis jälle tsen-soriametist lahti lasti ja mina ainult oma tohtritööd edasi tegin. Ja mõned rääkisid tagaselja minu saamatusest ka siis, kui ma üheksateist-kümnendal aastal oma eraarsti-praktika sinnapaika jätsin ja lasksin enese sellesse härra Laidoneri sõjaväkke lükata... Aga see pole ju praegu enam tähtis. Ja oma meditsiinile jäin ma ju ka oma tsensoritöö kõrval ikkagi truuks. Võib-olla, et minu piiratus selles just seisis. Võib-olla oleks pidanud... Aga nüüd on hilja sellest mõeldagi... Harry oli igatahes hoopis teisest puust. Tema õppis juba gümnaasiumi kõrval mõnevõrra maailma tundma, nagu öeldakse. Nii et me lõpetasime ühekorraga, kuigi ta oli ju kaks aastat minust vanem, üks ole. Ja minuga ühtaegu astus ta ka ülikooli, seitsmekümne neljan-dal, kõigepealt filoloogiasse. Aga poolteise aasta pärast jättis ta oma võrdleva keeleteaduse sinnapaika. See olevat ühekülgne, mehaaniline, skolastiline ja lapsik. Tema võttis loodusteadused käsile. Ning leidis aasta pärast, et ainult filosoofia — ainult filosoofia võib pakkuda üldist sissevaadet *ins Sein der Dinge*, mis võiks mõtlevat inimest rahuldada. Oieti ei rahuldanud teda miski, ka mitte tema saksa- ja eestikeelne luu-

letamine, mis oli kohati ju väga kena. Aga t e m a g a olid kõik tema professorid enam kui kõige täielikumalt rahul. Ja ta polnud oma filosoofia-ga veel õieti kolmandal kursuselgi, kui tema suur essee Montesquieu üle oli tal juba valmis, seesama, mis aasta pärast Saksamaal Perthes'i juu-res välja anti. Ei, ma ei taha hakata Harryt geniaalseks kuulutama. Hoopiski mitte. Aga et Issand tema peale siiski mõned geniaalsuse kuld-sed tolmukübemed ära oli r a i s a n u d, seda ei saa ometi salata. M i n a olin temaga võrreldes otse kurvastaval kombel lühida sammuga... Ja ma kardan, jah, et just selle tõttu nõnda-ütelda püsiv. Nagu ka Olga mulle mõnel kibeduseminutil mõista andis. Nojah, Olga võis seda endale lubada. Sest kahtlemata oli ta fantaasiaga naine. Ja ka ühe Jannseni jaoks kindlasti mitte mesallianss. Ikkagi preili B o r m, eks ole; saksa perekond, Pärnu Grossbürgerid. (Keegi ei mäletanud enam, et papa oli Tallinnas Gresseli jooksupoiss olnud.) Pärnus majad, krundid, trüki-koda, ajalehed, kirjastus... Ja traditsioonipidi ka eesti asjaga seo-tud, eks ole. Ja kuigi Olga nii mulle kui võib-olla kõigile eestlastele nende «pisikest püsivust» ette heitis, oli ta minu tunnete püsivusega enese vastu üpris rahul. Ja see lepitas minu täiesti tema kalduvusega mõnikord, ütleme — viriseda... mida ma n u r r u l ö ö m i s e k s nime-tasin... Jah, ta oli ikkagi minu elu ainus tõeline armastus...

Ülikooliaastatel armastasin ma muidugiteada ka head jahedat õlut ja mõnusat sööma- ja jutulauda — kuskil Treffnerite või Kergi või Kurri-koffi või kelle tahes korteris, kus Eesti Üliõpilaste Selts siis oma istu-misi pidas... Ha-ha-haa! Ma näen juba ette — kui ma nüüd varsti kõr-vad pea alla panen, kirjutab härra Tõnisson (kes mind ise neis ringides iial pole kohanud, sest tema ilmus sinna viisteist või kakskümmend aastat hiljem), kirjutab ta, jah, minu järelehüüdes: «... Viimane Jannsen on lahkunud... On lahkunud mees, kes polnud küll niisugune filosoo-filine pea nagu tema vend Harry, aga kes oma kõrgeaatelise v a i m u t e r a v u s e poolest ometi oli üks päris huvitav kuju Eesti Üliõpilaste Seltsi vanemate meeste seas... kelle ringist tema venestuse-laine aegu vihatud tsensori ülesandeid täites küll eemale jäi, aga kellega üheskoos tema oma truu kaasatundmisega Eesti Rahva-er a k o n n a a a t e v ö i t l u s e l e viimaks ometi tõusis seletatud isik-suse kõrgusele...» Või umbes niisuguste stiilipärlitega... Nojah! Igal oinal omad munad, nagu öeldakse... Muidugi, kui aus olla: härra Tõnissonile enesele pole ma tema kohta iial midagi niisugust ütelnud. Õieti pole ma ju kunagi kellelegi midagi ütelnud... Üldse... kui ma oma elu peale tagasi vaatan... ma olen elanud nagu... nagu kahel eraldi tasapinnal — *wie auf zwei verschiedenen Ebenen* — ühel, kõrge-mal (kuhu ideaalid selgesti ära paistsid) — kui üsnagi terane tähele-panija ja üsnagi nõudlik kohtunik, ja teisel, madalamal tasapinnal — kui tegelik kodanik ja seltskonnaliige, kui praktiline inimene ja kompro-misside-meis... seal all — mitte just taevast teab kui jutukalt, aga parasjagu sõnavõtlikult siiski, kuid seal üleval — tegelikult täiesti tummalt. Täiesti tummalt. Ja minu kumbki pool on kõik minu varsti kaheksakümmend aastat vaadanud teise poole peale kõõrdi, iroonilise ja lugupidamata pilguga. Ideaalidenägija on olnud tsensori meelest kahetsusväärne narr. Ja tsensor aatemehe meelest armetu küünik... Ja mis kõige olulisem: kumbki on vaadanud teist t e a d l i k u l t pool-kinniste silmadega, teadlikult täie selguse eest kõrvale hoides, teadli-kult läbi lõpuni puhastamata prillide... Et piir ühe mehe kahe mina vahel häguseks jääks ja tal ikkagi võimalik oleks ennast tervikuks

arvata... et ta ilma enesepetmise valuta saaks olla kord üks, kord teine, kord üleval, kord all — võimalust mööda üleval ja vajadust mööda all... nagu ma olen olnud. Ja nagu me kõik ju oleme. Muidugi kõik! Ainult selle vahega, et mõned, et võib-olla mõned sellevõrra ausamad on, et nad oma ideaalide pööningutoa ja eluvajaduste peldikukasti oma sisimas enesepettuseta lahus peavad ja selle tõttu võivad määrinata riides oma sisima treppidest üles ja alla käia. Võib-olla, et ka see kastanikarva kipparihabemega Jakobson... Aga ei! Aga aitab! Härra Palm, kuhu me jääme?! Mis see oli, mis ma tahtsin Teile ütelda?! Ah jaa, et nimelt isa Jannsen — kui tema oma elus ka kompromissid tegi, oma ideaalisid nendega ometi iial ära ei määrinud! Kuidas? Ja-jaa! Selle juurde jään mina muidugimõista kindlaks. Kui ma üldse millegi juurde kindlaks jään. Seda kompromissi, võtke teadmiseks, ei ole meie isa iiales teinud. Seda mitte. Ükskõik, mis ses asjas hiljem kõik veel räägiti ja tehti. Kuni Veske armetu vastuhääleni, mis tema meie isale teise laulupeo presidendi valimistel andis. Seesama Veske — häbi mõtelda! eks ole —, kes oma stuudiumiõlled ja oma doktorikraadi oli enesele ometi ka meie isa taskust makstud stipendiumi peal hankinud... Aga ma ütlen: ükskõik, täiesti ükskõik, mis keegi veel selles asjas on rääkinud või teinud — kuni selle naeruväärt atentaadini, mis meie isa vastu seitsmekümne kaheksandal ette võeti...

Jah, naeruväärt see ju oligi. Aga ometi on seda ainult takkajärele nii hõlpus ütelda. Ja isegi takkajärele pole asi võib-olla päriselt selge... Igatahes, kui ma sellest järgmisel päeval Lydiale telegrafeerisin ja seda «naljakaks asjaks» nimetasin, siis küll ainuüksi sellepärast, et nad Kroonlinnas paanikasse ei satuks. Tegelikult ei leidnud keegi meist selles midagi naljakat.

Muidugi, Teil on eesti selleaegses ajalehtede- ja poliitikaelus valitsenud olukorra kohta oma arvamusel. Aga ma tahan Teile rääkida, missugune see olukord tegelikult oli. «Sakala» oli juba ligi aasta otsa ilmunud, eks ole. Jakobiinid olid oma ajalehe välisest edust purjus — aga samal ajal oma moraalsete ressursside nappusest paanikas! Jaa. Sest Jakobsoni suhvel oli lehe jaoks ammu korjatud kaalukamast kaastööst tühi kui kell — ja tühja täiteks tuli «Postimehe» olevad ja väljamõeldud patud suure kella külge riputada. Just enne seda oli «Rižskii Vestnik» omalt poolt «Postimehele» kallale tulnud, et «Postimees» ei soovitavat eesti rahvale venestumise läbi oma ainuõiget õnne leida. Ja siis oli vana Kreutzwald — aga... temaga seoses pean ma kõigepealt ütlema...

Pärast seda kui proua Kreutzwald oma mehele Lydia asjas tolle kuulsaks saanud skandaali korraldas (kui palju tal selleks põhjust oli, ei saa keegi iial teada), pärast seda (ma olin sel ajal viieteistkümnenda aastane, eks ole) pole ma kõige lugupidamise juures, mis ma selle vanamehe vastu tunnen, tema nime iial suhu saanud võtta, ilma et ma poleks tundnud suus äädikamaitset, kibedat äädikamaitset. (Arvaku härrad Ödipus ja

Freud ja kompanii selle kohta, mis nad iganes tahavad. Võib-olla olin ma ise lihtsalt Lydiasse *verliebt* . . .) Aga tulgem «Sakala» juurde tagasi. Selsamal ajal, kui «Rižskii Vestnik» isale ühelt poolt kallale tuli, oli vana vabisevate põlvedega Kreutzwald Jakobsoni «Sakalas» isale teiselt poolt kallale tulnud ja oma segase ja, nagu isa ütles, «siidpeenikese» kirjatüki koguni sellega lõpetanud, et ta paljuku ei pidanud isale oma *sügavamat põlgust* avaldada . . . Kujutage ette! Mille peale isal oli jätkunud suuremeelsust ja kannatust ja takti talle ikkagi oma vankumatust austust kinnitada. Igatahes sellega, et Võru manatark, kuigi ta ise sel ajal juba Tartus väimehe juures aplaagris oli, tuli Jakobsoni nihilistide-lehes «Postimehe» peale sülitama, saavutas Jakobson oma kõige suurema ja kõige ärateenimatuma võidu. Ei-ei, ma ei taha sugugi ütelda, et ta võidujoovastuses selle haleda atentaadi meie isa vastu ette võttis. Seda küll tõesti mitte. Aga tema liikumise ümber üleskeenuv vahus oli küllalt ka — noh — enam-vähem haritud huligaane! Ma ei hakka neid nimetsi üles lugema, sest, härra Palm, Te trükiksitate nende nimed ju silmapilk ära (ikkagi võib-olla osalised rahvuslikus kultuuriprotsessis, eks ole!), aga jäädvustamine oleks neile siiski ülemäärane au. Ühe sõnaga, oli olemas küllalt jakobinistlikke kaabakaid. Niisuguseid, kelle kaabaklus sel parteilise võidujoobumuse ja vaimlise tühjataskutunde silmapilgul niimoodi välja lõi.

Nojah, palju rohkem kui see, mis meie isa sellest ise hiljem «Postimehes» kirjutas, ei saanud me asja kohta iial teada. Aga sedagi ei mäleta nüüd enam peaaegu mitte keegi. Kuigi selle ümber omal ajal vähe lokku ei löödud: ikkagi esimest korda natuke vene terroristide lõhna terves eesti rahva ajaloos . . . Mis siis õieti juhtus?

Neljapäeval, seitsmenda detsembri öhtul istus isa nagu iga päev, kui ta sel ajal kuskil koosolekul ei viibinud, kella üheksani oma töölaua taga. See seisis otse Tiigi tänavale avaneva akna all, sealsamas toas, mille teisest, Maarja kiriku poolsest aknast ma olin näinud teda kord mitme aasta eest nii imelikult eemalviibival näol läbi tuisu kiriku poole vaatavat. Ka sel seitsmenda detsembri öhtul tuiskas. Ma ei usu, et politsei küll ka selge ilma korral oleks millelegi jälile saanud. Tuisu tõttu leiti nüüd igatahes seda vähem mingisuguseid jälgi. Kella üheksa ajal hüüdis mamma meid sööma. Ta tegi seda alati täpselt ja meie kogunesime alati venimisi. Mamma minutipealsed laudakutsumised olid meie kõigi meelest natuke mingi söömaaegade-hirmuvalitsuse moodi, ja aeg-lus, millega meie oma töö ja tegemiste juurest tulime, oli jälle mamma meelest lugupidamatuseavaldus . . . kolm korda päevas. Aga selle piskese, kuidas ütelda, *Spannungiga* oldi mõlemalt poolt hariunud . . . Ma kuulsin, kuidas mamma köögist koridori astus, sealt oli ta hele ja käsumisrõõmus hää läbi saalitoa isa juurde ja mööda treppi üles poistele kõige paremini kuulda. Ta hüüdis oma harilikul viisil: «Kinder! Zum Abendbrot!» Mina jätsin oma ärklitoas Wahli kirurgialoengute üleskirjutused sinnapaika (ma olin nende kutsumiste puhul alati esimene lauda-õudja). Ma astusin oma toast koridori, aga olin mõttes ikka veel niivõrd oma *Gehirntrauma*'dega ametis, et tahtsin mööda minnes Harry toa uksele koputada. (Tulgu nüüd juba, mamma närvitseb!) Alles viimasel silmapilgul meenus mulle, et Harry oli juba nädala eest Saksamaale sõitnud ja et me ainult kolmekesi majas olimegi, kaks kaamelit ja kojamees peale selle, sest Eugenie oli juba neljandat aastat mehel . . . Nojah, aga lühemalt, lühemalt . . . Või — milleks . . . ? Kuhu ma ruttan? Täna-sesse päeva? Kuulge, minu eas ei ole see kuigi meelitav . . . Üldse, kui

ma mõnikord vaatan iseenese ja oma mineviku vahekorda, on mul tunne, et ma seisan voodi ees — ja voodis, juuksekihar teki serva alt paistmas, on mul üks s u r n u d naisterahvas, üks nagu unustatud lähedane tuttav... veidi-veidi Olga-näoline... Kui ma voodisse lähen ja teki üle silmade tõmban, ärkab ta elusse ja on mulle seltsiks ja me mäletame tuhandeid asju. Kui ma teki tagasi lükkam ja välja tulen, on ta sedamaid surnud ja ma seisan üksi keset tuba Olga tühja trümoopeegli ees, ja mul on külm... Aga olgu... Ühesõnaga, me sõime õhtust, isa ja mamma ja mina, ja isa jutustas oma mulgi kapsaste juurde mammale mõned lamedavõitu naljad meie hiljutiselt Saksamaa-sõidult. Me olime ju isaga kahekesi mõne kuu eest Lydial ja Eduardil mööda Saksamaad ja Austriat külas olnud ja nendega seltsis tagasi sõitnud. Siis arutas isa minuga pisut viimase suure ajalehevaidluse asja. See oli ikka see vaidlemine Kreutzwaldiga, et kes on tuletikkude laste kätte jaotajad ja kes mitte. Nüüd, kus Harry ära oli, olin mina isa valjustimõtlejate kuulajaks ja takkanoojutajaks. Ja siis luges ta mulle, laua ääres oma mulgi kapsaid mäludes ja pead raputades ja nohisedes, viimasest «Sakalast» Jakobsoni uut häbematumust ette:

... Nii heaste meile kui ka suurema osa Eesti rahvale on jo kaua aega selgeks saanud, et «Eesti Postimees» paljalt silmakirjaks rahwause põhja peal seisab ja kõik tema püüdmine ümbertkaudu Eesti rahwa saksastamisele wiib. Et aga «Sakala» põhjus kõigepealt see on, Eesti rahwause eest wõidelda ja seista, sellepärast on iseenesest mõista, et tema ja «Eesti Postimees» mitte täitsa ilma waidlemiseta läbi ei wõi saada. Seiemaale on need waidlemised küll enamiste «Sakala» poolt üksi olnud ja on mõnes kohas nagu wihma wesi ani seljas mõjunud. Aga meie loodame, et kui wihm ja rahe edasi selga langewad, et siis ka paksu ane kasuka all healt hakatakse tegema ja maailmale awalikuks saab, mis selle kasuka all warjul seisab: luik, ani, part ehk — kana.

«No mis sa pörgulisega teed...? Pasundab aga laiali ja rahvas usub ka... Mh-mh-mh-mh... Ja ei tea, mispärast see k a n a tema meelest see kõikse narrim peaks olema...?! Ah nüüd siis peab vana Jannisen varsti tema rahehoo käes kaagutama hakkama! Vemmalt talle kuluks!»

Pärast sööki läks isa uuesti oma töölaua taha. Mina lugesin üleval kella üheni oma *Gehirntrauma*'sid. Professor Wahl, vana kena pärnakas, oli mulle sel ajal juba mõista andnud, et mina võiksin oma okulisti-perspektiivile truuks jäädes oma doktoritöö tema juures kirurgias kõige kiiremini ära teha, eks ole... Kella ühe ajal, enne voodisse minekut tegin ma oma akna lahti, ringutasin ja sirutasin end natuke akna all, niipalju kui kitsas ärkel lubas, nõjatasin enese rinnuli aknast välja ja ahmisin lumepihust õhku mõnuga sügavale kopsu. Mitte kuigi kaua küll, sest tuisk lõõskas otse aknasse ja mu kraevahe ja raamatud lauaturgal läksid sedamaid lund täis. Aga ma nägin, et isa toas põles veel tuli — aknaluukide pragudest langesid rohekad valgusetriibud põigiti üle maja ette tuisanud hange.

Kella poole kolme ajal hüppasin ma voodis istuli. Ma olin selgesti kuulnud revolvri- või püssipaukusid ja klaaside purunemise klirinat. Ja selle silmapilgu jooksul, mis unes kuuldud paukudest mu täieliku virgumiseni möödus, olin ma jõudnud selgest selgemini näha: isa kirjutuslaua põles tema rohelise kupliga petrooleumilamp. Isa oli ülakehaga parempoolsele lauaotsale vajunud, näoli laua peal. Ta püüdis parem-

poolsest ülemisest sahtlist kinni hoida, nagu oleks ta seda kellegi eest kaitsta katsunud, aga ta käed ei kuulanud sõna, ta laiad kämblad libisesid mööda laua külgi alla nagu elutud valged asjad. Ja ta lai selg tikitud hallist siidist hommikukuues ja ta ümarik tüüakas kukal liikusid esmalt aegamisi ja siis aina rutemini üle laua — sedamööda, kuidas ta jalad nõrkesid ja ta keha põrandale vajus. Ma jõudsin mõelda: niimoodi määrib ta ju oma näo tindisel käsikirjal ära! — ja tulin enne täiele vaimu-selgusele, kui ta põrandale jõudis langeda.

Ma tormasin aknale. Ma tõukasin akna lahti. Mulle paistab, et ma nägin kahte meest majaseinte ligi hoidudes Maarja kiriku poole jooksmas. Ma kuulsin mamma ehmatusekisa. Ma tormasin öösärgi vael trepist alla: isa, hallist siidist tikitud hommikukuub seljas, tuli vanade magamistoa uksele mulle vastu. Mamma tuli ta kannul uksele. Ma hüüdsin: «Mis see oli?» Isa läks sõna lausumata minust mööda, töötoa ukse poole. Mamma hüüdis: «*Johann! Geh nicht! Sie schiessen dich tot!*»

«Jumal elab veel,» ütles isa kähedalt ja astus töötuppa sisse.

Me tõmbasime tuld ja panime isa laualambi põlema. Seda sai veel teha. Sest lambi klaas oli terveks jäänud, kuigi roheline kuppel oli puru ja tükid laual ja põrandal laiali. Kaks kuuli oli läbi aknaluugi ja alumise ruudu laua kohalt sisse lastud. Ruut oli katki. Kuulid olid teises seinas vastu ahju raudtruupi põrganud. Ma leidsin nad sohva eest põrandalt üles, täiesti lõmmis.

Isa kannatas viimasel ajal unenappuse all ja istus teinekord hilja õhtul, lamp kustutatud, oma töölaua taga. Pooltukkumisi iseendaga arutades ja vaieldes — et unetut voodisrähklemist lühendada. Heinrich oli talle ka mingit unepulbrit kirjutanud, aga ta tõrkus seda tarvitamast. Ma küsisin:

«Millal sa täna lambi ära puhusid?»

«Pool kaks.»

«Ja millal sa laua tagant ära tulid?»

«Kümme minutit enne, kui paugud käisid.»

Mina ütlesin: «Jumal elab tõesti veel.»

Ja tema ütles: «Ärme selles kahtlema. Selles kahelgu Jakobson. Vaatame nüüd, kuidas see tänavalt välja näeb.»

Me tõmbasime püksid jalga ja palitud selga. Riidesse pannes tundus mulle, et isa Jakobsoni-nimetamine oli sel silmapilgul ometi liig. Aga et ta hing üle voolas, sellest tuli ikkagi aru saada. Me võtsime kaks tormilaternat. Kojamees oli üles ärganud ja tuli meiega kaasa. Me läksime tänavale ja valgustasime akent. Me leidsime kuuliaugud aknaluugi seest üles. Ja siis me nägime — k a n a. Hiiglasuurt tõrvapintsliga tehtud kana majaseinal: nokk kaagutades lahti, pesal istumas, ja pesas suur must tõrvaga plätserdatud muna sees. Nojah — vurletemp või rohkem (Jakobson kinnitas ju järgmises «Sakalas», et poliitikaga polevat sel häbiteol midagi tegemist) — igatahes selgemat aadressi kui too, mis see k a n a kogu teo inspiratsiooniallikate kohta andis, polnud ülepea võimalik nõuda...

Ma olin isa puutumatajäämise puhul küll ise Jumala nime suhu võtnud, sest mu kummaline visioon haavatud isast oli mind põhjani ehmatanud. Aga lõppude lõpuks langes kogu lugu selle kanakarikatuuri läbi niisuguste hulka, mille puhul Jumalat nagu sünnis polnud meelde tule-tada. Välja arvatud küll sellepärast, et huligaansus tõesti mõrtsukatöö

ligidalt mööda oli juhtunud. Isa aga võttis lugu vastu oma harjumust tõsiselt, vähemasti esimese hooga, ja kirjutas, ma pean ütlema — kõmisevamalt, kui mulle päriselt meele järgi oli: «Tänu elavale ja heldele Jumalale — mõrtsuka kuulid ei ole meitesse puutunud...» See oli nende külakoolmeistrite kaastundeavaldustega ja taeva poole õhkamistega üsna ühes vaimus, kes oma kirjades isale õnnelikult lõppenud elukallale kippumisest vahutasid... Mäletan — ma küsisin endalt, kui ma isa närviliselt kahvatut nägu ja vihaselt rullis alahuult tähele panin: tema puhul, kes elupäevad on kõigest asjast oma jämeda, kuid eksitamatu naljaga üle saanud — kas pole see tõsidus tema puhul vanadusnõrkuse märk...? Aga mõne aja pärast tundsin ma, kui seitsmenda detsembri asi kõne alla juhtus, isa silmanurgas tema vana vigurvändavilgu ära, ja sain aru: isa lõi sellest omapidi poliitilist profiiti niisama nagu teistpidi Jakobson. Isa kirjutas «Postimehes», et kelle Jumal surnud on, selle teod ei saa teistsugused ollagi, ja kõik muidugi taipasid, et mõeldud oli jakobiine. Ja Jakobson kirjutas «Sakalas» suisa, et Tartu agulid kasvatavad niisuguseks seintemäärimiseks parajaid vurlesid selle tõttu, et seal pole eesti eeslinnakooli ja et «Postimees» agulirahvast saksastab...

Minna polnud küll, ütleme, hekeliaan, aga ma olin ikkagi peaaegu valmis tohter, ja muidugi ei saanud ma jagada isa vana naiivset külameheusklikkust, mille ta Vändra metsas põue oli saanud ja mis tema sametist peatoimetaja-vesti all edasi elas. Ja teiselt poolt — ma ei saanud päriselt jagada ka tema kalduvust oma usuga teatud määral *Geschäft*'i teha. Aga kui ma asja oma südames üle vaagisin, leidsin ma ometi, et isal oli õigus ja Jakobsonil mitte. Sest isa braveeris oma elava ja helde Jumalaga nii seekord kui üleüldse ikkagi puhtast südamest ja moraalsete väärtuste nimel. Aga kui Jakobson kirjutas, et «Postimees» kasvatab nimme vurlesid, siis oli talle enesele kahtlemata selge, et ta kirjutas haisvat demagoogilist valet!

Ja haisev vale lõi meie ümber pärast seda piinlikku atentaati uuesti lainetama. Ja antagu see liig-luuleline võrdlus mulle andeks, aga siin on tema oma kohal: ja laineharjadel vahutas jakobiinluse roheline kihvt. Jah, nii kaugele oli tema imbunud, et kohutavad asjad võimalikuks said. Veel aastapäevad tagasi oli Eesti Üliõpilaste Selts Hurda ja Jakobsoni suure tüli puhul, tõsi, pärast kangeid vaidlemisi, aga ikkagi selgel sõnal Hurda poole asunud. Aga nüüd äkitselt... Ma mäletan seda koosolekut seitsmekümne üheksanda kevadel Koigi korteris Tähtvere mäel... Me olime palju suitsetanud ja aknad olid lahti. Lumelaigulised pungades aiad olid juba hämarad ja kevadised kraavid sulisesid Emajõe poole... Bergmann juhatas koosolekut ja vaatas mulle korraga uppuja silmadega otsa ja kuulutas: nüüd hakatakse arutama Johann Woldemar Jannseni sakslastele äramüüdud oleku küsimust. Mul läks silmade ees mustaks. Ma tõusin püsti ja lahkusin sõna lausumata. Ma ei saanud ju ometi niisugusest arutamisest osa võtta! Ja niisuguses konnasoos, nagu minu kallid kommilitoonid endast kujutasid, ei tahtnud ma ülepea viibida! Pimesi kõndisin ma mööda Tähtvere teed mõisani. Ma sumpasin Põltsamaa teele ja läksin lumiste kuusikualuste ja lumelaiguliste põldude vahel hulga maad linnast välja. Viimaks pöörasin ma heinamaateed paremale ja leidsin jõe äärde jõudes, et ma olin Quistentalist tüki maad mööda läinud. Ja ühtesoodu, ühtesoodu küsisin ma eneselt: mis pidalitõbi see ometi on, mis meie perekonnale on külge pandud?! Mööda hirmsasti mudaseid jõearseid jalgradu — aga nimme paremaid otsimata — ja üle porikraavide ronides jõudsin ma õhtupimedas linna. Bergmann ja

Grenzstein olid juba meil, ja koguni Veske oli neil kaasas. Ma ei tahtnud nendega majas kõnelda. Ma viisin nad aeda. Me seisatasime pime-das lehitu akaatsiaheki ääres, sellesama pingi ees, mille peal Jakobson Lydia oli Koidulaks ristinud. Aga ma ei tahtnud, et nad sellel pingil istet võtavad, ja juhatasin nad järgmise juurde. Ma viipasin nad platsi võtma ja jäin seistes ootama, mis neil mulle öelda on. Bergmannil, kes püüdis kristlikku lepitust, ja Veskel, kes nõudis selgust, ja Grenzstei-nil, kes isegi ei teadnud, mis tal vaja oli. Nad ei istunud, vaid alustasid püstijalu: saagu ma ometi aru — küsimus riivavat m i n d palju vähem kui tervet eesti avalikku elu! See oli Grenzstein, kes selle totrana paistva jutuga välja tuli. Aga ta arendas oma mõtet saatanlikult veenva lihtsu-sega: m i n d puudutavat isa Jannseni müüdavuse asi ometi ainult pere-konna au pealispinda mööda, aga eesti avalikus elus üldse olevat küsi-musel hoopis sügavam ja saatuslikum tähendus. Oh põlgusväärset rat-sionalismust, mis kõigest hoolimata alati minu sees on istunud! Ma sain aru, et tal, neetud sofistil, oli õigus. Veel ei suutnud ma seda neile küll avalikult tunnistada. Ma saatsin nad viisakalt minema, viisakalt seda enam, et nagu nad ütlesid, polnud koosolek võtnud vastu mitte mingi-sugust otsust — niisama nagu eesti rahvas (nagu nad ka ütlesid), kes isa Jannseni ausaks või ebaausaks meheks tunnistamise asjas ka veel midagi polnud otsustanud. Jah, ma saatsin nad viisakalt minema ja tundsin, kui nad läinud olid, et mu särk oli läbimärg ja et mul oli kohu-tavalt külm. Sest öö peale oli taevas selgeks läinud ja loikudel oli kohati kirmetis peal, kuigi kraavid edasi sulisesid. Ma seisin pimedas aias, mu sõrmenukid valutasid külmast ja ma ei teadnud, mis teha. Ja siis tuli mulle meelde, et oli ussiärkamise päev.

Ma ronisin oma katusekambrisse. Ma püüdsin Raehlmanni oftalmo-logia kursust lugeda. Ma ei mõistnud midagi. Aga hommikuks sain ma aru: tõesti, kui ma selle näruse ja õnnetu eesti rahva liige edasi olen ja pean olema ja tahan olla — miks peaksin mina siis nende tudengite ringi nende kahtluse pärast rahvast halvemaks arvama ja nendega oma vahe-korrad lõpetama...?

Ei. Kui Harry välismaalt tagasi tuli, panime meie seljad vastamisi ja vaatasime üksteiselt kommilitoonidele silma. Meie ei häbenenud olla oma isa pojad. Meil polnud selleks kõige pisematki põhjust. Meie olime tema peale uhked. Harry asus isa kõrvale «Postimehe» nooremaks toi-metajaks. Samal ajal valmistas ta end oma kandidaadieksamite vastu ja poleeris oma «Liederbuchi» käsikirja. Tema positsioon oli kõige laie-mate ringkondade silmis vaieldamatum kui iial enne — ja võib-olla iial pärast seda. Sest niipea kui ta ajalehes oma baltluse-propagandaga täie-likult välja tuli, läks vaidluskisa tema ümber lahti. Ja-jaa, härra Palm, ma tean, et praegusel ajal kirtsutate Teie selle palja mõtte juures nina, et niisugust asia nagu baltlus mõistlikult poolt üldse võidi propageerida. Aga lubage välja ütelda: see on Teie teadmatuse süü. Mitte muud. Teie pole lihtsalt küllalt kaua elanud, et Te oleksite võinud omal nahal tähele panna, k u i d a s sõnade tähendused teisenevad. Rääkimata sellest, et samal ajal muutuvad... noh... *es verändern sich auch die Einstellungen* — kui ma ei eksi, suhtumised, käsib härra Veski siin ütelda — muutuvad ka suhtumised sõnade vanadesse tähendustesse. B a l t l u s... see on teie jaoks mingi — mingi vana naftaliinipilves pärdik, kes laulis õndsas Bertrami idiootidekeelseid laule ja elas kunagi *bäi öich von Riga bis Peetersburch*... Eks ole? Ei! Harry baltlus, võtke teadmiseks, oli o m a l a j a l läbini positiivne asi. Temal tähendas see ju kõigepealt

kõigi kohalikkude rahvaste üheõiguslikkust. Ja kolme üheõigusliku rahva — eestlaste, lätlaste ja siitmaa sakslaste vastastikku lähenemist uue ühise baltisamaaatunde alusel. Umbes nii nagu, ütleme, indiaanlased ja Uus-Inglismaa inglased ja muud on seal teisel pool kõik ameeriklased, eks ole. Õieti mõtles Harry kõige enam soomlaste ja Soome rootslaste eeskuju peale. Ja kujutles, et tema ideelisel juhtimisel läheks see asi siin maal üpris hõlpsasti läbi. Ja kes seda ideed enesele tõsiselt hädaohtlikuks pidas, seda näitab Teile kas või tõsiasi, et peamist kisa ei tõstnud selle vastu sugugi mitte meie indiaanlased, see on Jakobson oma eestlusega, vaid hoopis meie vanad uus-inglased, see on kõige kangemad saksa konservatiivid. Nojah... see Harry miraaž oli muidugi ette surmale määratud asi. Nagu kõik utopiad, mille teenimiseks inimesed peavad midagi käegakatsutavat ära andma, et midagi vaevalt aimatavat kätte saada. Niisugust asja võib nõuda üksikutelt suurtelt idealistlikkudelt vaimudelt. Nagu Harry seda kahtlemata oli. Aga kui seda suurele hulgalolevatele jutlustajatele minnakse, põleb jutlustaja põhja. See on mitte ainult minu arvamine, vaid ka Harry *casus*'e õppetund. Aga see sai mulle alles hiljem selgeks. Esialgu ei pööranud ma sellele tähelepanu. Ma uurisin hoopis Wahli tarvis — noh, neid põlveõndla-arterite vigastusi. Ja sain muuseas just sel ajal Olga tuttavaks, õieti — sain temaga uuesti tuttavaks. Sest ma tundsin teda ju ammu. Juba Pärnust, tema plika-tirtsu-päevilt. Tema armas tedretäheline nina punasetriibulise päeva-varju alt oli mulle Rannapromenaadi patseerimistel ammugi silma jäänud. Ja tema olemasolu Bormide perekonnas teadsin ma jõmpsikaeast saadik. Aga kui ma siis, kaheksakümnenda aprillis ülikooli aulas preili Blarambergi kontserdil olin, jalutas Olga vaheajal mulle oma mammaga vastu... Ja ma nägin äkitselt, missugune peen noor daam temast ime-moel oli saanud. Ja ma suudlesin mamma kätt ja jalutasin nendega vaheaja lõpuni ja ei suutnud pilku pöörata vaatamast, kuidas Olga vaikselt naeratas ja kuidas ta vaevumärgatavalt huuli muigutas, mis võis tähendada tasast lõbusust või pisikest pilget, aga mis nägi välja nagu ebateadlik valmidus musutada... Ja kontserdi teine pool oli minu meelest täiesti tarbetu — kuigi Blaramberg laulis just seda Rubinsteiini «Asrat», teate, seda:

Ja kui me garderoobi läksime, selgus, et vahepeal oli vihma kallama hakanud ja voorimehi oli ülikooli ees ainult paar tükki ja need haarati agarate kavaleride poolt otseteed ära. Ma kahmasin oma mantli üle garderoobi käsipuu nagist kätte ja tormasin Bormi daamidele voorimeest hankima ja jooksin paduvihma all edasi-tagasi Raekojani ja Heinaturuni, enne kui ühe kätte sain. Ma sõidutasin daamid taha Tähe tänavasse sugulaste juurde, kus nad peatusid, ja kutsusin nad järgmiseks

lõunaks meile. Ja nad tulidki muidugi, ja õhtul saatsin ma nad jälle tagasi... Ja juulis, sellest hoolimata, et mul sügisel eksamid ees olid, sõitsin ma Pärnu... Jaa. Aga veel enne seda jõudis Lydia Kroonlinnast Tartusse. Ja temalt kuulsin ma (mulle, oma «südamevennale», rääkis ta sellest nelja silma all otseteed, sest ta elas seda väga raskesti läbi), et see hirmus jutt meie isa kohta oli nüüd viimaks ka meie soome sõprade hulka ulatunud ja pidi seal suurt segadust ja meelehäarmi tekitama. Koguni nii üksikasjaline variant pidi seal olema iikvele läinud, et isal pidavat olema sakslastega kirjalik leping, ja mitte ainult lehe üldise poliitilise suuna kohta, seda nägunii, aga iga lehes ilmuv sõna pidi olema allutatud sakslaste kontrollile. Enne kui poognad tsensori kätte lähevad, pidi Willigerode kõik üle lugema... Ja Lydia ütles: «Harry peaks katsuma delikaatsel viisil isa käest selgust saada.»

«Milles?»

«Kas niisugune dokument on olemas —»

«Lydia... Kuidas sa võid...!?»

«Hea küll, hea küll. Niisugust muidugi ei ole. Aga mingisugune, võib-olla... Ma ei tea ju midagi. Aga me teame, kuidas kuuljutud sünnivad.»

Nii et kõige räpasema variandi järgi: kahekordne tsensuur isa enese nõusolekul, teadagi tõhusa raha eest... Ma pean tunnistama: tol ajal šokeeris mõte, et meie isa niisuguses asjas süüdistada võidi, mind veel kõige rohkem... Hiljem oli mul aastate jooksul võimalik selgusele jõuda, ma mõtlen oma tsensoriaastaid, eks ole, et, teate: võim ei oleks võim, kui ta ei tahaks vaimu kontrollida — olgu see võim siis Keiserlik Trükiasjade Peavalitsus või Liivimaa rüütelkond või härra Tõnissoni Eesti Vabariik... Nojah, siin öeldakse tsensuur puuduvat... Hm. Teate, ma olen sellele *branche*ile liiga ligidal seisnud, kahjuks, et minule tasuks seda rääkida. Noh, palun väga, härra Tõnissoni enese «Postimees» kirjutas möödunud nädalal, et politsei on leidnud Tartus kommunistide lendlehti. Also: mis ta neist siis otsis, kui nad poleks keelatud?! Aga keelatud kelle poolt? Tsensuuri poolt. Muidugi mõista. See on ju ükskõik, kas neil on selleks eriametkond või teevad nad seda vaesuse pärast ise. Nii et: kus iial räägitakse, et tsensuuri pole olemas, seal valetatakse armetul moel. Aga kui ma ütlesin, et ma olen neile asjadele kahjuks ligidal olnud, siis, teate, see kahjuks polnud ju mitte liiga tõsiselt mõeldud... Mingi *Beigeschmack* minule ja mu kallistele kolleegidele muidugi jääb, Rummel ja Mickwitz ja Jõgever, ja kes nad mul seal kõik olid. Minule püüdis ei keegi muu kui Vilde seda veel mõne aasta eest otsekui pitsatiga otsa ette lüüa: mina olevat ka üks niisugune tsensor olnud, kes olevat toimetajatele soovitanud vähem poliitikat ja rohkem piimaasjandusest kirjutada. Et siis tulevat neid õnnetuid mahakriipsutamisi hoopis vähem ette. Või umbes nõndamoodi. Ja et ühe tema artikli servale, mille mina maha olevat kriipsutanud, olevat mina paksu punase pliiatsiga kirjutanud: «Vene riigis on vabadust küllalt ja Teil ei maksa selle vähesuse pärast nii haledasti õhata!» Või umbes nõndamoodi... Ma ei mäleta, muidugi mõista... Aga miks mitte? Kes tõsiselt oma ametitööd teeb, see võib ju küll nõndaviisi öelnud olla... Ja näete: ongi reputatsioon valmis... Aga see on siiski ainult nende teatud kenade narride meelest olemas, noh, niisuguste meelest, nagu me ise noorest peast ette kujutasime, et me just oleme... Jah. Aga sel ajal, kui ma pärast seda juttu Lydiaga postitõlda

istusin ja Pärnu poole hakkasin veerema, olin ma parajasti veel nii noor... Nii noor, et kui ma postitõlla kulunud vedrudel vappudes silmad kinni pigistasin, kujutasin ma Olgat enesele kohe oma naiseks ette. Igatepidi. Ja see ettekujutus kasvatas rasketele posthobuse-tongastele tiivad selga, ja postipoiste igavast igavam sarvehuikamine — tuüüt, tuüüt, tuüüt — see oli mu meelest nii meloodiline, et... Aga samal ajal vankus mu südame ängikoorem minuga ometi kaasa sõita, nagu oleksin ma hõlma all tarinud logisevasse ja vuhisevasse ja kriuksuvasse postitõlda rauakamaka — kümnepuudase roostetanud ja kisulise rauakamaka... Ja mida ligemale ma Pärnule sain, seda heledamaks muutusid postisarved ja seda rängemaks muutus mu solvatud ja vaevatud enesetunde taak... Minu loomusele oleks nii hästi vastanud kui laimatud perekonna kannatav liige ümber pöörata... nohiku kombel tagasi tõmbuda, kaduda oma põlveõndla-arterite uurimisse ja unustada Olga kaunid põlved, mida ma veel näinud ei olnudki... Aga nähtavasti... Jah, keegi ei tunne ennast täielikult. Igatahes olen ma tähele pannud, et mida väljakujunenum üks vastuoluline hingeseisund on, seda raskem on ette ütelda, kas tegu, mis temast välja kasvab ja tema ära lahendama peab, tuleb nõnda sugune või just nimelt hoopis teistsugune. Ma olin Olga ja tema mamma ja papa juures kiirem ja edukam, kui ma ial oleksin enesest uskunud. Võib-olla tiivustas mind hirm, et Jannsenite pihta liikvele läinud uus laimulaine võib iga minut Soomest Pärnuni ulatuda, ja siis tõrjutakse mind meie halva reputatsiooni pärast viimaks tagasi. (Bormide perekonna puhul muidugi täiesti asjatu hirm, eks ole.) Igatahes, kui meie kihlus minu lõpueksamite järel sel aastal siiski välja kuulutamata jäi, siis olid selle põhjuseks saatuslikud sündmused, millest mõned pole üldse mitte kellelegi teada. Mitte kellelegi peale minu. Ja mõned, mis küll teada on, aga mille seostest Jannsenite nõndanime-tatud *ärämüüdusega* keegi iiales pole rääkinud.

Et Olga Borm oli Eugen Jannseni pruut, see oli minu lõpueksamite ajal Tartus üldiselt teada. Nii et ma tunnistan: polnud iseenesest midagi loomulikumat kui see, mis Joosep Hurt mulle tol esimese novembri öhtul «Vanemuise» einelauas ütles... Aga ma mõistan, et ma pean Teile Joosep Hurda kohta sõnakese lausuma. Te teate võib-olla, et Jakob Hurdal oli kaks nimekat poega, Rudolf oli pastor, kes seitsmeteistkümnendal aastal Tallinnas tänava peale ära suri. (*Herzschlag*, eks ole.) Ja Max on meil nüüd siin üks tähtis kaubanduse-tegelane, Jakobist enesest ei maksa mul rääkida. Tema oli Suur Hurt. Aga Joosep Hurdast ei tea praegu keegi enam mitte kui midagi. Kuigi just tema oli kõigist Hurtadest võib-olla kõige suurem individualiteet. Ma ei teagi täpselt, kuidas ta Jakobi sugulane oli. Vist kuidagi kaugelt. Igatahes maapoiss, Vana-Koiolast. Ja õiguse poolest oli ta minust isegi vist vähe noorem, aga ta mõjus alati vanemana. Kuigi ka jõmpsikalikult. Algul õppis ta usuteadust, pärast filosoofiat, aga mõlemat katkendlikult... Inimesena...? Ühekorraga silmapaistmatu ja meelde jääv. Köhn. Punakasblond. Tiisiker. Varase surma poolt märgitud. Läbipaistev ja läbinägev. Säravate siniste lapsesilmadega, mis võtsid kõigil sõjariistad käest. Aga kuidagi halastamatult järjekindel. Sel ajal, millest ma räägin, oli ta kolmeks aastaks ülikoolist välja heidetud. Duelli pärast. Nõnda. Ja kaheksakümnenda aasta esimese novembri öhtul... Ma olin kõvasti teraapiat tuupinud, väsinud ja närvöös... Ma läksin jalutama, et silmadele puhkust anda, ja astusin «Vanemuise» einelauda sisse. Võtsin poti õlut ja istusin Joosepi juurde lauda.

Ta vaatas mind täiesti sõbralikult. Oma sirava lapsepilguga... mille ees igauks end justkui milleski süüdi tundis.

«Noh, sina, tohtrihärja, teed siis varsti pulmad ära?»

Ma olin natuke puudutatud, sest meie kihlus, nagu ma ütlesin, oli välja kuulutamata — ma tahtsin sellega eksamite lõpuni oodata. Ja pisut meelitatud olin ma ka. Nagu iga noor kukk niisugusel korral on. Ja millegipärast ka veidi ärritatud. Nagu ollakse jutukaaslase ees, kes kõneleb sulle sinu asjadest ja kelle jutule sa mine tea miks mõtled natuke kahtlase tooni sisse — või millel võib-olla et tõesti on sees noh... mingi tõvekogemusest sündinud üleolek... või koguni kadedus... mis oma kurbusest teravusega üle saab... Ma ei tea. Ma rüüpasin õlut ja ütlesin:

«Kui Jumal annab.»

«Suured pulmad,» ütles tema. Õlut rüübates. Täiesti neutraalselt.

«Noh... kui suured nüüd just...» ühmasin mina ja varjasin oma kerivad suunurgad Schoppen'isse.

«Miks mitte,» ütles tema, «sinu taadil ju see va naud ei napi.»

Kui ma takkajärele meelde tuletan: ta ütles ka need sõnad täiesti rahulikult, sõbralikult, rõõmsalt. Jumala eest, ma pole üldsegi kindel, et ta sinna juurde naeratas. Või et ta naeratusel oli irooniline helk. Ja alles takkajärele sain ma aru, kui kohutava pinge all ma olin elanud (ja veel elasin), et Joosepi sõnadest äkitselt tõusis mu sisse viha — nüüd öeldakse vist koguni raev, eks ole — raev, nagu... nagu kisendav punane tomp... Ja see tomp lõi mind otse silmnäku — jumala eest — niisugune tunne mul oli — ja ma pidin, pidin hoobi edasi andma. Mu käsi tõusis iseenesest (midagi niisugust pole mulle iial juhtunud, iial enne ega pärast) ja ma virutasin Joosepile vastu kõrvu... See tähendab — Jumala abiga haarasid ta sitked ja natuke higised sõrmed mul randmest, nii et ma ainult riivasin ta põsenukki.

«Tõsijutt — sa löid mind puhta südamest?! See on ju — narr...» Ta vaatas mind oma heleda pilguga. Ta laskis mu käe lahti ja ma nägin, kuidas ta silmad läksid kitsaks ja tumedaks.

«Ma peaksin su välja kutsuma,» ütles ta natuke kähedalt. Ta põsenukid olid pisut õhetama lõõnud. «Kolm aastat ma selle eest juba sain. Järgmised kolm ei loe mulle midagi» (kas ta tõesti oma tiisikusega praa-lib, jõudsin ma mõelda) — «aga — milleks?» Ta silmitses mind sõbraliku põlgusega, ja ma lugesin nahaga kõik tema põlguse põhjused üles: minu jõukus (temaga võrreldes), minu püüdlikkus, minu peigmehe seisus, minu tervis (ma olin ju sel ajal laitmatu tervisega poiss), minu lootusrikas tulevik — ja midagi veel, midagi veel... Ta ütles:

«Eugen, ma kinnitan sulle: ma ei puudutanud ülepea seda — seda teie koeranaela. Aga nüüd — tule kaasa!»

Ta tõusis püsti, ta õllepudel jäi pooleni joomata. Ta kõndis einelauast välja, higised käed taskus. Uksel vaatas ta tagasi, kas ma tulen talle järele. Ma järgnesin talle. Me toppisime tummalt palitud selga ja tulime ülevalt Jaama tänavalt alla. Ma küsisin:

«Kuhu?»

Ta ütles kuidagi nii, et mul hakkas natuke kõhe: «Küll sa näed. Sa pead nägema...»

Ta läks mööda pimedaid tänavaid kiiresti ees, nii et trotuaarikivid kajasid ja kahutanud pori krobises. Meie minek oli minu meelest veider.

Aga ma ei saanud ka keelduda talle järgnemast. Me läksime üle silla. Me läksime üle turu, Raekoja tagant läbi ja Kitsast tänavast üles. Me jõudsime Tiigi tänavale välja.

«Joosep — sa tuled meile...? Mis see tähendab? Ma olen... ma olen igaks satisfaktsiooniks valmis... Aga seleta...»

«Kohe.»

Me läksime meie majast mööda. Maarja kiriku kõrval, suure kiriku-maja ukse ees jäi Joosep seisma. Minu imestuseks võttis ta võtme taskust ja avas ukse:

«Tule!»

Ma astusin pimedasse koridori. «... Joosep, mis siin siin majas...?»

«Ma korraldan Willigerode arhiivi.»

Joosep läks pimedas koridoris ees: «Siin on kiriku kantselei, ja siin...» ta pööras paremale, «on tema isiklik kabinet.» Ta keeras järgmise ukse lukust lahti. «Siin ajab ta oma konsistoriaalnõuniku- ja tsensoriasju. Ja muid asju ka. Ja unustab mõnikord mõned paberid sinna, kuhu ei peaks.»

Ma seisin suures pimedas toas. Joosep pani küünla põlema. Ma nägin kirjutuslauda, raamatukappide klaase ja suurte tugitoolide nahksete selgade kumendust. Joosep avas mingi kapi, mingi laeka. Ta võttis küünla oma kätte. Ta teravad õlad varjasid valguse ja lainetasid laes. Ta lehitses mingites paberites. Siis viskas ta midagi kirjutuslaua nurgale minu ette ja pani küünla sinnasamasse:

«Vaata!»

Ma vaatasin. Väikesed kokkuõmmeldud sedelid. Mõnikümmend tükki. Ma kummardusin küünlale ja sedelitele ligemale. Ma vaatasin veel. Ma võtsin nad oma kätte. Ma lehitsesin neid. Ma pigistasin silmad kinni ja vaatasin neid uuesti...

«Issand Jumal...!»

Arvatavasti ütlesin ma seda karjatades.

«Tasa!»

Hierdurch bestätige ich untermänigst...

Hierdurch bestätige ich...

Hierdurch

in Sache «Eesti Postimees»...

in Sache «Eesti»...

dreihundert Rubel empfangen zu haben...

sechshundert Rubel empfangen...

neunhundert Rubel

Tausend...

Johann Woldemar Jannsen, Redacteur

Johann Woldemar Jannsen

Jannsen

Ma olen lugenud, et Ilmasõja ajal oli üks Austria sõdur, üks tur-nimise ja sporditegemise peale üsna kehavõitu poiss kuulipildujatule all üle traattõkke hüpanud, mis hiljem ära möödeti ja ligemale kaks meetrit kõrge oli. Ja ma arvan, et maavärisemiste ajal võivad inimesed niisamuti oma loomuse piiridest üle hüpata. Kõrgemale ja madalamale poole. Siis, kui pind nende jalgade all varisema hakkab ja kui nad tun-nevad, et maa neelab nemad ära.

Ma ei tea, kas see, mis ma tegin, oli mu loomusest kõrgem või mada-
lam. Sest minu motiiv ei ole mulle tänini selge. Ma panin meie isa raha-
saama-kviitungid tasku. Ma ütlesin Joosepile, ma mäletan, et üsna vaik-
selt:

«Ma võtan nad kaasa.»

«Ei!» Joosep sirutas käe — ma ei tea, võib-olla tahtis ta mu palitu-
ja kuuehõlmad lahti rebida. Ma ütlesin:

«Ainult siis, kui sa mu tapad.»

Ta astus sammu tagasi, silmitses mind ja pigistas huuled kokku. Me
seisime silmapilgu tummalt vastamisi. Siis ütles ta äkitselt:

«Hea küll. Siis on see otsustatud.»

Tol silmapilgul ei võinud ma muidugi aru saada, mis ta sellega mõt-
les. Tol silmapilgul ei saanud ma millestki aru. Välja arvatud sellest, et
minu maailm oli purunenud. Minu maailm oli nii puru, et ka mu vastu-
tustunne oma tegude eest oli sügaval rusude all. Või öieti alles keset
maailmavarisemise lendavaid rususid ja kivirahet ja mühinat. Mulle
paistis küll, et see mühin alles möllas mu ümber ja mu sees, kui
ma Maarja kiriku majast tühjale pimedale Tiigi tänavale jooksin. Ma
jooksin koju. Jooksin nii, et mu hing oli kinni, kui ma uksest sisse
tormasin, kuigi seda oli ainult natuke maad. Ma tormasin otse isa töö-
tuppa. Maailm oli kokku varisenud. Mul oli kõik ükskõik.

Ma mäletan isa laia selga hallis hommikukuuues ja halli juustepärga
ümber ta jämeda palja pealae, kui ta oma kirjutustooliga ümber pöö-
ras — sellesamaga, mille mina nüüd viimaks tema sugulaste laste
käest kätte olen saanud. Ta silmitses mind läbi oma hõbetaadist raa-
midega prillide. Ta hüppas püsti:

«Mis sul on?!»

«Isa...! Mis sa oled meiega teinud...?!»

Ta oli kõige oma lihtsa jämeduse juures lõpmata kiire ja täpse taibuga
mees. Kui ma seda silmapilku hiljem meelde olen tuletanud, olen ma
küll täiele kindlusele tulnud, et kõik oli talle juba klaar.

«... Mis ma pean teiega teinud olema?»

«Sa oled meid kümme aastat armetul kombel petnud! Ma nägin...
Willigerode arhiivis... Isa! Kas sa ei mõista siis... Issand Jumal! Sa
oled meid aastate viisi maailma häbiks teinud... Ja rahvas — eesti
rahvas... Isa...!»

Ma hakkasin peaaegu karjuma ja mu häälede tuli nutune kriisk, mis oli
mulle enesele vastik.

Ta lükkas alumise huule rulli ja silmitses mind. Siis läks ta oma kapi
juurde, võttis sealt, oma kohvikannu kõrvalt, veeklaasi ja suhkrutoosi,
pani viis kuhjaga lusikatäit suhkrut klaasi, kallaskannust vett peale ja
segas hõbelusikaga:

«Säh, joo! See rahustab.»

Ta käsi värises klaasi hoides. Mitte väga, aga ometi. See ärritas mind
kuidagi eriliselt. Ma ütlesin:

«Meil pole enam eluaeg oma silmi kuskile panna! Sina — sina...
Isa — mis pärast...»

«Poleks mõistnud arvata, et sa nisuke ehakas oled. Minu veri — ja
nisuke narr... Teid kümme aastat petnud... Ma olen mitukümmend
aastat — teid kõiki — toitnud ja katnud ja harinud! Ja jõudumööda
püüdnud inimesteks teha!»

«Kui sina mind selle raha eest katnud oled — võta see kate mu
seljast ära!»

Ma rebisin palitu maha ja virutasin isa ette põrandale.

Ta ootas natuke aega. Võib-olla kogus ta ennast. Siis ütles ta oma laia talumehemuigega, aga ometi üsna tasa:

«Noh — kuub ja püksid ka — ja mis siis? Titt näitab tittle?»

Ta pani klaasi, mida ma vastu ei võtnud, lauale. Ta surus mu oma külalisetoolile laua otsas. Ta seisis mu ees, jämedad sääred harkis, triibulised kodused püksid kohlus punastel kõrge karvase kaelusega safian-tuhvlitel.

«Sa ütled: Willigerode arhiivis? Mis sa seal nägid?»

«Sinu Juuda-raha kviitungeid. Allkirjadega.»

«Khm.» Paus. «Kes sulle näitas?»

(Issand Jumal! Ta ei vaelnud ju ülepea vastu! Mina ütlesin selge sõnaga: J u u d a - r a h a ! Ja ta ei vaelnud ülepea vastu. Ta neelas selle iseenesesse ja küsis: «Kes sulle näitas?»!)

«Ükskõik, kes.»

Kappkella vaskpendel vilkus edasi-tagasi. Tik-tak, tik-tak, tik-tak, tik-tak.

«Oieti ütelda — tõesti ükskõik.»

Ta astus üsna mu ette. Ma tundsin ta hommikukuuve sigarilõhna, ta pani käed mulle õlgadele. Suured linnavalged talumehekäed, mis olid maailma üleval hoidnud. Sest ajast, kui nad aerusid pihus hoidsid, püha-päeva pealelõunal, rohelises paadis, vana Siimu silla juures kõrkja-kalda kohal...

Ta hakkas rääkima. Ma kuulsin kõik, mis ta rääkis, aga minul oli otsekui kivimüür ümber. Silmapilguks, võib-olla, tundsin ma müüris vabinat, siis oli müür jälle paigal ja jäik, kas ma tahtsin või ei. Kõik ta sõnade mõte jäi teisele poole. See, mis sisse tuli, oli paljas tühi kõla.

«Jah. Ma olen lasknud neid enesele maksta. Ma katsun sulle seletada. Et sa oma noores sõgeduses asja sügavamalt näha mõistaksid. Sa oled küll tohter valmis, aga paistab, et lapse aru on sul peas. Paistab, et sa arvad: kui ma seda raha nende käest võtnud poleks, oleksid mu käed lehe asjas v a b a d olnud. Narr!»

Ta võttis pihud mu õlgadelt ära.

«Kui tõesti nõnda oleks — siis muidugi... Ma ei tea, kas ma ennast küll just Juudaks arvaksin... aga rahavõtmisel oleks tõesti sant maik man — kui ma raha eest oma muidu vabad käed oleksin küttesse pannud.»

Ta astus mõned sammud tagasi. Ta pani kämblad puusa (nagu Jakobson — tuli mulle meelde) ja kergitas häält nagu laulupeo kõne ajal, kui kolm tuhat inimest teda kuulas. Ta jämedale kaelale tekkisid punased plekid.

«Aga mu käed ei olnud ju niikuinii vabad! Lehetegijal pole nad elu-ilmas vabad! Vähemalt siin, meie õnnistatud tsaarikotka tiiva all mitte! Ja vaevalt, et ülepea kuskilpool...»

Ta kõndis eemale, jäi akna alla seisma, pöördus minu poole — ma sain ta silmade elevusesädemest aru: ta oli järjekordse Äsopi-võrdluse välja mõelnud, et asi mulle selgeks saaks. Ja ta tundis oma väljamõtle-mise viljast mõnu! N i i s u g u s e l silmapilgul võis tema oma mõtte-kujust mõnu tunda — kui see tal tema oma meelest lopsakas välja tuli...

«Saad aru: kui ma oma p u u t u m a t a lapse raha eest nende kätte annaksin, peaks mind küll kividega surnuks visatama. Aga nad on ju tema juba ette, juba ammu, juba niikuinii oma hooraks teinud! Oi jaa —

nad lubavad tal talutares ja külakõrtsis maameeste seltsis istuda ja tühja lobiseda, et matsidel sakste kirumiseks mahti poleks! Nad lubavad tal sileda linnaneitsi pähe matsidele sündsust õpetada! Jaa! Aga selle eest koinib härra von Rummel teda kaks korda nädalas eest ja takka, nii nagu ta iganes tahab. Ja mina ei saa sinna midagi parata. Ja kui härra politseimeister tuleb ja temal omad tahtmised on, ei tohi minu laps talle ometigi vastu panna, ja härra pürjermeistriga on just seesama lugu ja härra sandarmeeria-ülemaga, eks ole, ja härradest kuberneridest ja kindralkuberneridest ma mitte ei räägigi...

Äkitselt panin ma tähele, et see, mis üle minu kivimüüri mulle kõrva kostis, oli ühe vana mehe peaaegu et karjumine:

«Aga kui see ükskord juba seaduse järgi ja kõigi silma all niimoodi on — ütle sina, ja üteltu igaüks, kes arvab, et tal selles asjas — õigus on midagi — ütelda...»

Ta võttis laualt suhkruveeklaasi, aga ei hakanud sellest rüüpama. —

«... üteltu, mispärast peaksin mina siis tänitama ja nutma hakkama, kui veel mõned vanad jäärad minu lapsega sehvti lüüa tahavad — ja kui nad koguni valmis on mulle selle eest priskesti maksma — mida ma kõigist neist teistest härradest küünevõrdki pole märganud... Kas ei pea mina siis hoopis ütleva... Jah, mina igatahes olen enesele ütelnud...»

Ta võttis suhkruveeklaasi uuesti kätte. Ta käsi värises väga tugevasti, kui ta selle tühjaks jõi —

«Mina igatahes olen enesele ütelnud: kui sinu laps nende tahtmist ei tee, leiavad nad tuhat põhjust teda luku ja riivi taha toppida... ja sootumaks ära lämmatada nõnda, et keegi temast lusti ei saa. Tehkem siis nende tahtmist, sest muud ei ole meil teha. Ja kui meile selle eest pealegi makstakse! Miks peaksime meie seda raha alatuks põlgama? Kas ei või meie seda puhtaks teha selle läbi, mille peale meie seda kulutame?!»

Ta kahvatu nägu oli higine. Ta kaapis klaasi põhjast hõbelusikaga sulamata jäänud suhkrut, pistis suhu ja rääkis seda imedes —

«Ja seda raha nende käest vastu võtta, kui sa teada tahad, oli minul seda võimalikum — nende peanõudmine oli muidugiteada, et mina Jakobsoni eemale jätaaksin — ja nad tulid selle jutuga minu juurde mõni päev — oleksid nad enne tulnud, ma ei tea — aga mõni päev pärast seda, kui Jakobson oli pilli lõhki ajanud. Tema, nolk, tuleb vanale Jannsenile seletama, et vana Jannsen ei saa poliitikaasjadest ülepea mitte aru! Hanekarjas käis tema, taitnina, siis, kui vana Jannsen juba eesti rahvale seitungi tegi! Ja mina ütlesin talle: esiteks — ole sa kui sorav sulemees tahes — vana Jannsen ei ole mitte sinu koolipoiss! Ja teiseks ja põhjusemõtteliselt: «Eesti Postimehel» on sinu, tirandi ja habakuke, seltsist ülepea küll! Siit maalt ja mitte enam. Ja peaaegu et järgmine päev tuli Willigerode ja pakkus mulle neid rüütelkonna tuhandeid, asja eest, mis ma ilma nendeta olin ära teinud... Eugen — saad sa aru? Ei saa?»

Ta oli kirjutuslaua juurde tagasi tulnud. Ta toetas suured käed laua-servale. Ta lai higine otsaesine kumendas rohekalt lambikuplist. Ta hääles oli ootamatult kime noot:

«Te olete veidrad. Te ei saa aru. Te käite gümnaasiumis. Te käite ülikoolis. Te elate buršielu. Me ostame maja, me võtame külalisi vastu, me toetame vaeseid tudengeid. Me käime mammaga Haapsalus tervisevanides, me sõidame Riia ja Peterburi vahet, me reisime Soomemaale. Me käime sinuga Berliini Ooperis, me sõidame sinuga Viini linna «Heuri-

geri» rüüpama... Mis pagana pärast oled sina seda enesele meeldida lasknud — noorhärä? Mispärast sina a m m u ei ole küsinud, kust see kõik tuleb? Kuidas sinu e n e s e rehkendusekunst nõnna vilets on, ah? Nüüd korraga pistad sina minu peale karjuma — et sinu isa leht on lahkem lehtsaba olnud, kui sina oled tahtnud teatavaks võtta...»

Ta seisis laua ääres, käed lauale toetatud. Ja äkitselt ütles ta üsna vaikelt:

«Aitab. Ma olen teinud, mis ma olen mõistnud.»

Võib-olla, et minu meeleheide nõudis uut toitu ja ma ei saanud seda mujalt kui tema solvamisest. Võib-olla oli müür ometi pragunenud ja ma tahtsin tekkiva möra raudklambriga kinni tõmmata. Ma ei tea. Ma tõusin püsti ja ütlesin:

«Mina uskusin, et meie isa pidi eesti rahva juht olema. Aga tuleb välja, et tema on...» (ei, ma poleks seda tõesti muidu talle ütelnud, nii palju oli mul ometi kasvatust alles jäänud, aga tema enese äsjane võrdlus pani mulle sõnad suhu. Muuseas — n i i palju sellest, mis me ütleme, on ainult teiste k a j a) «... tuleb välja, et tema on...» (ma ei leidnud eestikeelset sõna ja ütlesin kõhinal) «... *ein Zuhälter seiner eigenen Tochter!*»

Ma tõmbasin tema kviitungid taskust ja viskasin need ta ette lauale:

«Säh — Jannsenite häbi!»

Ma pöörasin ümber. Ma tahtsin ära minna. Ma ei teadnud, kuhu. Ükskõik. ÄRA. Ja hommepäev tahtsin ma kuulutada Jannsenite häbi kõigil tänavanurkadel. Mitte, et sellest puhtaks saada. Ma tundsin: puhtaks ei saada sellest iial. Aga et m i d a g i häbi vastu ette võtta.

Siis kuulsin ma lühikest imelikku ohet. Ja imelikku kriginat. Krigin kestis alles, kui ma ümber pöördusin.

Jah, ma kordan: etteaimamised on olemas. Ja veel enam: on koguni olemas tervete olukordade ettenägemised kõige täpsemas ja visuaalsemas mõttes. Sealsamas, isa töötoas, nägin mina nüüd seda, mis kahe aasta eest üleval minu katusekambris mu silma eest mööda oli lahvanud: isa kirjutuslaual põles tema rohelise kupliga petrooleumilamp. Isa oli ülakehaga parempoolsele lauaotsale vajunud, näoli laua peal. Ta püüdis parempoolsest ülemisest sahtlist kinni hoida, nagu oleks ta seda kellegi eest kaitsta katsunud. Aga ta käed ei kuulanud sõna. Ta laiad kämblad libisesid mööda laua külgi alla nagu elutud valged asjad. Ta lai selg tikitud hallist siidist hommikukuues ja ta tüüakas kukal liikusid esmalt aegamisi ja siis aina rutemini üle laua — sedamööda, kuidas ta jalad nõrkesid ja ta keha põrandale vajus. M i n g i teadvusekaotus ei säästnud mind nägemast, kuidas ta küljetsi põrandale langes ja liikumatult lamama jäi. Sellega katkes ka imelik krigin, mis ta mahavajumist oli saatnud. Ma sain aru: seda oli tekitanud tindipott, mille ta keha oli mööda laua klaasplaadi serva kaasa tõmmanud. Tindipott jäi sekundiks kirjutuslaua servale tasakaalu ja kukkus siis isa kõrvale põrandale. Sini-mustjas tindijuga läigatas üle isa otsaesise ja parema põse. Aga tindipoti kolksatus löikas mu katarsise läbi. Ma ei olnud enam kohtunik. Olin uuesti poeg. Olin arst. Kõigepealt arst. Ma ei usu, et Te oskaksite ette kujutada, missugust meeleheitlikku kergendust ma sellest äkitselt tundsin. Isegi sel koledal silmapilgul.

Ma rebisin isa särgikaeluse lahti. Ta oli teadvusetu. Ta pulss löi umbes sada kolmkümmend. Ta oli raske mees, ja mina pole iial jõumees olnud. Aga teda ei tohtinud järsult liigutada. Ma jooksin õuema-jasse ja tõin kojamehe endale appi. Me tõstsite isa sealsamas sohva

peale. Ma seadsin ta kukla vastu külma nahk-käetuge. Ma panin talle külmad mähised pähe, ma püüdsin ta nägu tindist puhtaks pühkida ja saatsin toatüdruku doktor Reyheri järele. Ma ütlesin: «Jookse! Ja tulge joostes tagasi. Ärge voorimeest otsige, see võtab aega!»

Kui toatüdruk läinud oli, silmasin ma laual kviitungipakki. See oli seal, puutumata, nagu ma ta isa ette olin visanud. Kviitungid olid avanenud viskel kahte lehte. Nüüd oli sedelitenäputäis laual valgel paberipoognal, kokkuõmmeldud nurk püsti nagu terav valge kuhelik, nagu oleks altpoolt millegagi paberisse torgatud ja paber oleks torkest üles kerkinud; nagu pussitorge — tuli mulle meelde — alt üles, läbi laua, ühest teisest, kohutavast, aga tähtsusetust maailmast, nagu mõõgapiste läbi kulissi, Hamlet — Polonius — kaks kuningat — kuninganna — kes on kes? Ma haarasin kviitungid. Ma rebisin nad kahe- ja kolmekaupaniidist lahti. Ma hakkasin neid sealsamas ära põletama, sõrmi kõrvetaades, roheline kupliga kirjutuslaua lambi kohal. Alles siis, kui pooled juba põlenud olid, märkasid ma, et ahi küdes, ja viskasin ülejäänud ahju. Siis lükkasin ma akna lahti, et paberipõlemise hais välja läheks.

«Väga hea, et te akna lahti tegite. Talle on jahedat vaja,» ütles doktor Reyher kümne minuti pärast.

Diagnoos oli, nagu Te teate, *apoplexia cerebri*. Ta parem käsi jäi halvatuks. Muidu ei olnud tal hiljem füüsiliselt suurt vigagi. Pärast seda, kui Heinrich ja Hirsch teda hoolega ravitsesid ja mina olin teinud, mis ma vähegi mõistsin. Aga ta oli kümme aastat — suur heasüdamlik õnnetu hallipäine laps. Vaimselt oli ta surnud. Nagu teada. Ja mina... olen olnud viiskümmend aastat isatapja. Ei-ei, ärge vaele mulle vastu. See on ju — mitte ainult naiivne, vaid isegi rumal. Kas Te usute, et Teil võiks õigus olla ja mina eksin, kui Teie tegelete selle mõttega viis sekundit ja mina viiskümmend aastat?! Ma tean: juriidiliselt räägin ma lollust. Juba sellepärast, et meie isa elas ju veel kümme aastat, eks ole. Kuigi ta polnud enam tema. Ta ei mäletanud enam midagi, ta ei teadnud enam midagi — oma tööst, oma süüst, oma tõest. Juriidiliselt pole see tähtis. Aga see ei tröösti mind. Ükski kriminaalõigus ei kvalifitseeri seda tapmiseks, mis ma neljakümne üheksa aasta eest esimese novembri õhtul seal isa töötoas tegin. Ma tean. Aga see ei tröösti mind. Tegelikult — noh, me teame: kui keegi annab teisele löögi pähe, normaaljuhul täiesti ohutu löögi, aga see tapab lüüasaanu ära, sest lüüasaanul oli löögi kohal koljuluu trepanatsioon, mida lööja ei teadnud, siis pole lööja tapmises süüdi. Muidugi mõista. Aga mina ju teadsin tema haiget kohta! Mina lõin ju meelega just sinna! Nii tugevasti, nagu minu egoism vähegi jaksas! Ja-ja-jaa, ma saan kõigest aru... Tema süü, tema kuritegu... ideaalid... rahva petetud vajadus suurte meeste järele... ja tõde — kui suuruse ainus dimensioon... Ma saan kõigest aru — aga saage minust ka!

Kui ma Teile nüüd kirjutan:

Härra Palm! Teie räägite koguni dokumentidest, mis isa Jannseni süüd pidavat kinnitama. Aga niisuguseid dokumente ei ole ju tõesti mitte olemas...

See on jumala tõsi, härra Palm (kui vana Te olete? Alla kolmekümne, eks ole? Aga mina olen seitsekümmend seitse): eks ole, mina põletasin nad ju oma käega ära. Ja saage minust aru... mul on veel ainult üks tee — seesama, mille ma oma isa asjas olen valinud, mul on ainult see

tee: midagi teha, et ma sellest lõhest iseeneses üle saaksin, millest ma Teile rääkisin... et ma eneses midagi niisugust püsti ajaksin, mis ulatuks läbi mu elu kahe eraldi pinna, mis oleks võib-olla midagi kolmandat... mis oleks kuidagi *jenseits von Gut und Böse*... Lõpuni minna.

Ja et meie mõttelist juttu lõpetada: Teie näete ju ise — kangelasi minu loos ei ole. Peale ühe, kes seda ehk loomu poolest oli, aga kes siin ainult riivamisi ette tuli. Joosep Hurt ütles mulle, mäletate, kui ta kviitungite loovutamiseга nõusse oli jäänud: «Hea küll. See on siis otsustatud.» Ja mina ei küsinud, mis ta sellega mõtles. Nädala pärast sain ma teada. Tal oli Võrumaal vend, kes pidi kroonusse minema. Kuueks või seitsmeks aastaks, nagu sel ajal teeniti. Aga vennal oli pruut ja tervis ja nõnda edasi. Joosep oli mõnda aega kaalunud, kas mitte minna venna asemel. Tsaariaegne kroonuteenistuse seadus võimaldas seda. Tema tiisikust poleks komisjon paraja altkäemaksu eest tähele pannud. Minu paberiterööv tema hoole alla antud arhiivist tegi tema otsuse küpseks. Aga muuseas: tal ei läinud ometi korda oma venda sellega päästa, vend sai tal aasta pärast kodus õnnetult surma... ja Joosep kroonust vabaks. Ja ma kardan... ma kardan, et minul ei lähe ka mitte korda päästa oma isa au... Aga ma ise vabanen millestki. Kui ma jälle kirjutan, kui ma ikka jälle kirjutan:

Härра Palm, mina, J. W. Jannseni veel elus olev poeg, kes ma oma isa ausa rahvatöö peale uhke olen, avaldan siinkohal kõigile seesuguse laimu ja pahna kirjutajaile oma kõige sügavamat põlgust — o-ma kõ-i-ge sü-ga-va-mat põl-gust.

Punkt. Allkiri.

Jumal tänatud...

